
Shri Lalitamba Shatakam or Shakti Mahimna Stotram

श्रीललिताम्बाशतकं अथवा शक्तिमहिम्नस्तोत्रम्

Document Information

Text title : Lalitamba Shatakam

File name : lalitAmbAshatakam.itx

Category : devii, devI, lalitA, shataka

Location : doc_devii

Author : Krishnachandra Shastri

Proofread by : Brahatha Mohan

Latest update : August 7, 2026

Send corrections to : sanskrit at cheerful dot c om

This text is prepared by volunteers and is to be used for personal study and research. The file is not to be copied or reposted without permission, for promotion of any website or individuals or for commercial purpose.

Please help to maintain respect for volunteer spirit.

Please note that proofreading is done using Devanagari version and other language/scripts are generated using **sanscript**.

August 8, 2026

sanskritdocuments.org

શ્રીલલિતામ્બાશતકં અથવા શક્તિમહિમ્નસ્તોત્રમ્

આચાર્ય પં. ડૉ. કૃષ્ણચન્દ્ર શાસ્ત્રિણા વિરચિતં
સમ્પાદિકા -શ્રીમતી કુસુમ શાસ્ત્રી
સૌજન્ય - શ્રી ભૃગુવેદ વેદાંગ શોધ શિક્ષા સમિતિ

પ્રાર્થન

સમસ્ત લોકોં મેં શક્તિ કા હી વિલાસ હૈ શક્તિ હી સૃષ્ટિ હૈ । યહ કાલી જો શિવ પર ખડ્ગી હૈ વહ શિવ કા હી સૃજનાત્મક સ્વરૂપ હૈ । ઇસકો હી શક્તિ કહતે હૈ । જબ શિવ શક્તિ સે યુક્ત હોતા હૈ તભી વહ સમસ્ત લોકોં કી રચનાદિ કાર્યો કો કરને મેં સમર્થ હોતા હૈ । શક્તિ કે બિના શિવ શવ માત્ર હો જાતા હૈ -ઉસમેં સ્પન્દન માત્ર કી ક્રિયા ભી શક્તિ કે બિના નહીં હો સકતી ।

શિવ: શક્ત્યા યુક્તો યદિ ભવતિ શક્ત: પ્રભવિતુમ્ ।

ન ચેદેવં દેવો ન ખલુ કુશલ: સ્પન્દિતુમપિ ॥ -સૌન્દર્યલહરી

શિવ કી ક્યા બાત ? હમ સબ ભી શક્તિ કે બિના હિલ-દુલ ભી નહીં સકતે । અતઃ સિદ્ધ હૈ કિ હમ સબ શક્તિ કે ઇચ્છુક હૈ । ઉસકે પુજારી હૈ । વિશેષ રહસ્ય યહ હૈ કિ શિવ હી શક્તિ હૈ ઔર શક્તિ હી શિવ હૈ પરબ્રહ્મ કી નિષ્ક્રિય એવં શાન્ત અવસ્થા કા નામ “શિવ” હૈ તથા ઉસકી સક્રિય સાકાર અવસ્થા કા નામ શક્તિ હૈ, યે દોનોં એક હી પરબ્રહ્મ કી દો અવસ્થાએ હૈ । અતઃ જબ તક શક્તિ પ્રદર્શન હૈ તબ તક વિવિધ લોકોં કી સૃષ્ટિ કે ક્રિયા કલાપ હૈ અન્યથા વહ પરમાત્મા નિરાકાર - શાન્ત એવં આત્મારામ હૈ ।

શક્તિ કે વિવિધ રૂપ હૈ । સામાન્ય જન વ્યક્તિ કી પૂજા ન કરકે ઉસકી શક્તિ કી હી પૂજા કરતે હૈ । ઉસકી શક્તિ કી હી અધીનતા સ્વીકાર કરતે હૈ । યહ લોક સિદ્ધ હૈ । અલૌકિક માર્ગ મેં પૈઠ બનાને કે લિએ ભી ભક્ત વિભિન્ન સ્વરૂપોં મેં એકમાત્ર ઉસ શક્તિ કી હી ઉપાસના કરતે હૈ । ફિર ચાહે ઉસકો કાલી -દુર્ગા -લક્ષ્મી-સરસ્વતી આદિ કિતને હી નામોં સે પુકારો યા રામ-કૃષ્ણ-ગણેશ આદિ રૂપોં મેં ઉસકા ભજન કરો । યે સબ શક્તિ કા હી વિલાસ હૈ, ઉસકા હી સ્વરૂપ હૈ । કામના એવં સમ્પ્રદાય ભેદ સે સબ વહી હૈ । જૈસે સભી કાર્યાલયોં એવં વિભાગોં મેં એકમાત્ર સરકાર હી વિવિધ રૂપોં મેં કાર્ય કરતી હૈ ।

તો પ્રશ્ન ઉઠતા હૈ કિ શક્તિ કે સ્વરૂપોં કા મૂલ સ્વરૂપ કૌન સા હૈ ? ઇસકા ઉત્તર વૈદિક સાહિત્ય મેં સ્વયં દેવી ને દિયા હૈ કિ મૈં હી રૂદ્ર, વસુ, આદિત્ય, વિશ્વદેવ આદિ કે રૂપ મેં વિચરણ કરતી હૂં ।

अहं रुद्रेभिर्वसुभिश्चरामि अहमादित्यैरुत विश्वदेवैः ।

ॠ.१०.१२५

ओषा श्री मडाविद्या

यह “श्री विद्या” ही है जो समस्त स्वरूपों का मूल एवं सर्वश्रेष्ठ है इसको बालात्रिपुरसुन्दरी, ललिताराजराजेश्वरी
षोडशी आदि नामों से व्यवहृत किया जाता है । देवी स्वयं कहती है -लौकिक देवों से विष्णु का नाम गुणगान श्रेष्ठ
है, विष्णु के १००० नामों से शिव का एक नाम श्रेष्ठ है । शिव के हजार नाम से देवी का एक नाम श्रेष्ठ है । देवी
के भी विविध नाम स्वरूप है उनमें से दस प्रकार के विशेष नाम श्रेष्ठ हैं । उनमें से भी ललिता देवी का एक नाम
सर्वोपरि है यही श्री विद्या है

लौकिकाद् वयनाद् मुष्यं विष्णुनामानुकीर्तनम् ।

विष्णुनामसहस्राख्य शिवनामैकमुत्तमम् ॥

शिवनामसहस्राख्य देव्या नामैकमुत्तमम् ।

देवीनाम सहस्राणि कोटिशः सन्ति कुम्भजः ॥

तेषु मुष्यं दशविधं नामसाहस्रमुच्यते ।

न कश्चिदपि लोकेषु ललितानामतत्परः ॥ -ललिता०

माताश्री कहती हैं कि जिसने करोड़ों जन्मों तक अन्य श्रेष्ठ देवों के नाम का गुणगान किया हो उसी की श्रद्धा
देवी के नाम व उपासना में होती है । देवियों के नाम जपते-जपते भी जब माता किसी भी रूप में प्रसन्न हो जाती
है तब “श्री विद्या” की उपासना का अधिकार मिलता है । अधि क क्या कहूँ अन्तिम जन्म में ही ललिता देवी की
उपासना और श्री विद्या का अधिकारी जुग हो पाता है । अर्थात् श्री विद्या में दीक्षित होने के बाद व्यक्ति का
पुनर्जन्म नहीं होता । वह देवी के सायुज्य का अधिकारी हो जाता है ।

येनान्यदेवतानामकीर्तितं जन्मकोटिषु ।

तस्यैव भवति श्रद्धा श्रीदेवीनामकीर्तने ॥

यस्मै जन्मनि यथा श्रीविद्योपासको भवेत् ॥

ब्र. पुराण. ललिता० ।

स्वरूप

अमृत समुद्र के मध्य कल्पवृक्षों की वाटिका से घिरा मणिद्वीप पर चिन्तामणि गृह में ब्रह्मा-विष्णु-रुद्र -ईश्वर
चार पायों से युक्त सिंहासन पर, सदाशिव है जिसका हलक औसे मज्ज पर आप विराजमान हैं -

सुधासिन्धोर्मध्ये सुरविटपवाटीपरिवृते

मणिद्वीपे नीपोपवनवतिचिन्तामणिगृहे ।

शिवाकारे मज्जे परमशिवपर्यकनिलयां

ભજન્તિ ત્વાં ધન્યાઃ કતિયન્ ચિદાનન્દલહરીમ્ ॥ -સૌન્દર્યં

આપ સર્વતન્ત્ર સ્વતન્ત્ર સર્વસમર્થા હૈં । જિસકો યાહો ઉસકો બ્રહ્મા-વિષ્ણુ યા શિવ પદ પ્રદાન કર સકતી હૈં -

યં યં કામયે તં તમુગ્રં કૃણોમિ

તં બ્રહ્માણં તમૃષિં તં સુમેધાં -ઋગ્.

માં લલિતા ને હી શ્રી કૃષ્ણ કે રૂપ મેં અવતાર ગ્રહણ કિયા થા -

મમૈવ પૌરુષં રૂપં ગોપિકાજનમોહનં -બ્રહ્મવૈ. પુરાણ

અહં ચ વાસુદેવાખ્યો નિત્યં કામકલાત્મકઃ

અહં ચ લલિતા દેવી પુરુષા કૃષ્ણવિગ્રહાઃ -પદ્મપુરાણ

ઉમા હી વિષ્ણુ હૈ - યા ઉમા સા સ્વયં વિષ્ણુઃ - રૂદ્રહૃદયોપનિષદ્ ઔપનિષદિક લલિતોપાખ્યાન સે જ્ઞાત હોતા હૈ
કિ માં લલિતા અગ્નિ, વાયુ, ઇન્દ્રાદિ દેવોં કી ભી માતા -પિતા સ્વરૂપિણી હૈ । બ્રહ્મા-વિષ્ણુ-શિવ આદિ દેવોં કી
પૂજા ભી લલિતા દેવી કે ચરણોં કે ધ્યાન માત્ર સે હી હો જાતી હૈ । ક્યોંકિં યે માતા કે ચરણોં મેં હી સિર ઝુકાએ
આજ્ઞા પાલન મેં ખડ્ે રહતે હૈં ।

ત્રયાણાં દેવાનાં ત્રિગુણજનિતાનાં તવ શિવે ।

ભવેત્ પૂજા પૂજા તવ ચરણયોર્યા વિરચિતા ॥

તથા હિ ત્વત્પાદોદ્ગલનમણિપીઠસ્ય નિકટે ।

સ્થિતા હ્યેતે શશ્વન્મુકુલિતકરોત્તંસમુકુટાઃ ॥ સૌન્દર્ય ।

શ્રી વિદ્યા વ ગાયત્રી એકરૂપાત્મક હી હૈ । ગાયત્રી પ્રકટ વિદ્યા હૈ તથા શ્રી વિદ્યા ગુપ્ત વિદ્યા હૈ -ત્રિપુર
તાપિન્યોપનિષદ્/વરિવસ્થા રહસ્યમ્ ।

શ્રી વિદ્યા અપની આત્મ વિદ્યા કી હી ઉપાસના હૈ । યહ ભોગ ઔર મોક્ષ દોનોં પ્રદાન કરતી હૈ । અન્ય દેવતા
કેવલ ભોગ હી પ્રદાન કર સકતે હૈં ।

યત્રાસ્તિ ભોગો ન ચ તત્ર મોક્ષો

યત્રાસ્તિ મોક્ષો ન ચ તત્ર ભોગઃ ।

શ્રીસુન્દરીસેવનતત્પરાણાં

ભોગશ્ચ મોક્ષશ્ચ કરસ્થ એવ ॥

શ્રી વિદ્યા કા મન્ત્ર પચ્ચદશી યા ષોડશી મન્ત્ર કે નામ સે વિખ્યાત હૈ । ઇસ વિદ્યા કે ૧૨ પ્રવર્તક વિશિષ્ટ હૈં - મનુ,
ચન્દ્ર, કુબેર, લોપામુદ્રા, કામદેવ, અગસ્ત્ય, નન્દી, સૂર્ય, વિષ્ણુ, સ્કન્દ, શિવ ઔર ઋષિ દુર્વાસા -
મનુશ્ચન્દ્રશ્ચ કુબેરશ્ચ લોપામુદ્રા ચ મન્મથઃ ।

અગસ્તિરગ્નિઃ સૂર્યશ્ચ ઇન્દ્રઃ સ્કન્દઃ શિવસ્તથા ।

કોધભટ્ટારકો દેવ્યા દ્વાદશામી ઉપાસકાઃ ॥ -મન્ત્રમહો.

કહીં નન્દી વ વિષ્ણુ કે સ્થાન પર અગ્નિ વ ઇન્દ્ર કા નામ ભી મિલતા હૈ - શ્રી વિદ્યાર્ણવ

ઇનકે પૃથક્-પૃથક્ સમ્પ્રદાય થે સમ્પ્રતિ લોપામુદ્રા એવં કામદેવ સમ્પ્રદાય

હી મિલતા હૈ । ઇસમેં કાદિ તથા હાદિ વિદ્યા કા પ્રચાર મુખ્ય હૈ । શ્રી વિદ્યા વૈદિક વિદ્યા હૈ । આચાર્ય લક્ષ્મીધર નિમ્ન ઋચા મેં શ્રી વિદ્યા કા સંહૃત કરતે હૈ ।

ચત્વારિ ઇ બિભ્રતિ ક્ષેમયન્તો ઋગ્ પ. ૪૭.૪

તૈત્તિરીય સંહિતા-બ્રાહ્મણ-આરણ્યક એવં દેવ્યુપનિષદ્ મેં મન્ત્રસ્વરૂપ સ્પષ્ટ હૈ ।

ભગવાન શકુરાચાર્ય ને ઇસ વિદ્યા કા પ્રચાર પ્રસાર ક્રિયા । ઉનકે દ્વારા સ્થાપિત ચારોં પીઠોં મેં આજ ભી શ્રી યન્ત્ર એવં શ્રી વિદ્યા કી અનવરત ઉપાસના ચલી આ રહી હૈ ।

હયગ્રીવ, અગસ્ત્ય, દત્તાત્રેય, પરશુરામ, ગૌડાંપાદ, શકુરાચાર્ય, ભાસ્કરરાય, ઉમાનન્દનાથ, કરપાત્રી જી, અમૃતાનન્દ નાથ આદિ આચાર્યોં ને શ્રી વિદ્યા કે પ્રતિપાદક ગ્રન્થોં કા પ્રણયન ક્રિયા ।

શ્રીયન્ત્ર શ્રીવિદ્યા કા મૂલ યન્ત્ર હૈ । જો બ્રહ્માણ્ડ કા હી સ્વરૂપ હૈ । શરીર મેં ચહ કુણ્ડલીની વિદ્યા ચક્ર કા સ્વરૂપ હૈ ।

પગ્ચારે ચક્રે પરિવર્તમાને તસ્મિન્નાતસ્થુર્ભુવનાનિ વિશ્વા -

ઋગ્વેદ ।

ચહ વિદ્યા બડોં હી સૌભાગ્ય સે મિલતી હૈ । શ્રીવિદ્યોપાસક સ્વયં શકુર હોતા હૈ । જિસને અનેક જન્મોં મેં અનેક વિદ્યાઓં કી ઉપાસના કી હૈ । વહી ચરમ જન્મ મેં શ્રી વિદ્યા કા ઉપાસક હોતા હૈ ।

યસ્ય નો પશ્ચિમં જન્મ યદિ વા શકુરઃ સ્વયમ્ ।

તેનૈવ લભ્યતે વિદ્યા શ્રીમત્પગ્ચદશાક્ષરી ॥ બ્ર. પુ ।

શ્રીવિદ્યા કે જાનકાર કે લિએ હી વિદ્વાન્ શબ્દ પ્રયુક્ત હોતા હૈ । અન્ય કે લિએ નહીં ।

ન શિલ્પાદિજ્ઞાનયુક્તે વિદ્વદ્ઘ્નઃ પ્રયુજ્યતે ।

તસ્માદ્વિદ્યાવિદેવાત્ર વિદ્વાન્ વિદ્વાનિતીર્યતે ॥ બ્ર. પુ ।

શ્રીવિદ્યા સમ્પ્રદાય મેં દીક્ષિત સમસ્ત ન્યાસાદિ સે સમ્પન્ન વ્યક્તિ દેવ સ્વરૂપ હો જાતા હૈ । વહ યદિ અદીક્ષિત કો નમસ્કાર કરે તો સામને વાલી કો આયુ કમ હો જાતી હૈ । અતઃ દીક્ષિત સબકે લિએ પ્રણમ્ય હૈ ઐસા શાસ્ત્ર કહતે હૈ ।

દેવી સ્વયં કહતી હૈ કિ રાજ્ય દે દે, અપના સિર દે દેવે પરન્તુ ચહ મહાવિદ્યા ઐસે વૈસે વ્યક્તિ કો ન પ્રદાન કરે -
રાજ્યં દેયં શિરો દેયં

ન દેયા ષોડશાક્ષરી

સ્વમાતૃયોનિવદ્ ગોપ્યા

વિઘૈષા ઇત્યાગમા જગુઃ - બ્ર. પુ. લલિતા૦

શિવ કે મુખ સે નિકલે દ્વજ તન્ત્ર મૂલતઃ અવૈદિક હૈ તબ શિવ ને દેવી કે આગ્રહ પર વેદ સમ્મત ઇસ શુદ્ધ સાત્ત્વિક દેવી કે તન્ત્ર કી રચના કિ જો શ્રીવિદ્યા કે નામ સે પ્રસિદ્ધ હૈ-

ચતુષ્ષટ્યા તન્ત્રૈ—ઇદમ્ ॥ સૌન્દર્યં

શ્રીવિદ્યા કા પ્રતિપાદન કરને વાલે કતિપચ ગ્રન્થ ઉપલબ્ધ હોતે હૈ । જિનમેં બ્રહ્માણ્ડ-પુરાણ શ્રીવિદ્યારત્નસૂત્ર (શ્રી ગૌડપાદ રચિત)સુભોગદયસ્તુતિ (શ્રી ગૌડપાદ રચિત)શ્રી પરશુરામકલ્પસૂત્ર (પરશુરામ રચિત)શ્રીવિદ્યાર્ણવ તન્ત્ર, સૌન્દર્યલહરી, યોગિની હૃદયં ઇત્યાદિ પ્રમુખ હૈ ।

સક્રુતવિદ્યાગુરુવક્ત્રગમ્યા સમસ્ત વિદ્યાઓં મેં પ્રવેશ ગુરુમુખ સે હી કરના ચાહિએ । સદ્ગુરુ કે કુલ સે ઉસકી કૃપા સે પ્રાપ્ત યહ વિદ્યા સમસ્ત કામનાઓં કો પૂર્ણ કરતી હૈ । બિના ગુરુ કૃપા સે અપની બુદ્ધિ માત્ર સે ઉત્પન્ન હોને પર યહ વિદ્યા અપની કન્યા કો ભોગને કે સમાન પાપ ઉત્પન્ન કરતી હૈ ।

સદ્ગુરુકુલતઃ કૃપયા લબ્ધા કામાનિયં સૂતે ।

નિજબુદ્ધિમાત્રજન્યા પાપં કન્યા યથા સ્વીયા ॥

ભાસ્કર ૨.૧૬૫

સદ્ગુરુ સે દીક્ષા લેકર હી જપ તપાદિ મેં પ્રવૃત્ત હો તભી વિદ્યા સફલ હોગી ।

દીક્ષા મૂલં જપં સર્વ દીક્ષા મૂલં પરં તપઃ ।

આધ્યાત્મિક સાધનાઓં મેં મેરા લગાવ બચાપન સે હી રહા હૈ માં સરસ્વતી મુજ પર જન્મતઃ પ્રસન્ન રહી હૈ । તન્ત્ર, જ્યોતિષાદિ ગુહ્ય, વિષયોં કા ગહન અવગાહન કરતે હૈ ભગવતી કી ઉપાસના મૈં અધ્યયન કાલ સે કરતા રહા હૂં । ઔર ભગવતી રાજરાજેશ્વરી લલિતામ્બા કા કૃપા પ્રસાદ પગ-પગ પર ગોચર હોતા રહા હૈ । પરમ પૂજ્ય ગુરુદેવ શ્રી જયરામ જી મહારાજ (મધ્ય પ્રદેશ)જી સે શ્રી વિદ્યા મેં દીક્ષિત હોકર ઇસ પથ પર પરમ લક્ષ્ય પ્રત્યક્ષ હી પ્રતીત હો રહા હૈ । માં કી પ્રેરણા હુઈ કિ શ્રી પુષ્પદન્ત વિરચિત શિવમહિમ્નસ્તોત્ર તો ત્રિલોક મેં દેદીપ્યમાન હૈ જ્યોં ન ઉનકી આત્મભૂતા શક્તિ કી સ્તુતિ મેં શક્તિમહિમ્નસ્તોત્ર લિખા જાએ । માં લલિતામ્બા કે પ્રસાદ સ્વરૂપ હી દિવ્ય ભાવ શ્લોકોં કા રૂપ કબ લેતે ગએ, ઇસકા પતા હી ન ચલા । વહી ઇચ્છા શક્તિ, જ્ઞાન શક્તિ વ ક્રિયા શક્તિ હૈ । ઇસ સ્તોત્ર કે લેખન કા સારા શ્રેય ઉન્હીં કો સમર્પિત હૈ । યહ સ્તોત્ર દિવ્ય એવં માં કા કૃપા પ્રસાદ હૈ ઇસકે પ્રમાણ સ્વરૂપ દો ઘટનાએં સ્મરણીય હૈ -

ક) સ્તોત્ર પૂર્ણતા કી ઓર થા એક શ્લોક કે એક શબ્દ કે સાર્થક પ્રયોગ પર એક મિત્ર ને સન્દેહ પ્રકટ કિયા તબ મન મેં યહી રહા કી શાયદ ઇસ શબ્દ કા યહાં પ્રયોગ સહી ન હો ? ઇસ ઊહાપોહ મેં એક ગ્રન્થ કે એક પ્રસંગ પર દૃષ્ટિ પડ઼ી જિસમેં એક બ્રાહ્મણ કો પ્રાતઃ કાલ એક સંસ્કૃત શ્લોક કા દર્શન હુઆ ઉઠકર ઉન્હોત્રે ઉસ શ્લોક કો લિખ લિયા ફિર અર્થ કા ચિન્તન કિયા તો એક શબ્દ પર શકુા હુઈ કિ શાયદ યહ શબ્દ ઠીક નહીં હૈ । ઇસ ચિન્તન મેં બ્રાહ્મણ લગા થા તભી ઉસકે કક્ષ મેં એક દિવ્ય પુરૂષ પ્રકટ હુઆ ઔર બતાયા કિ યહ શબ્દ સહી અર્થ મેં પ્રયુક્ત હુઆ હૈ । શ્લોક મેં કોઈ કમી નહીં હૈ ।

જબ મૈને યહ પ્રસંગ પઢ઼ા તબ મેરે ભી મન મેં આયા કિ મુજે ભી કોઈ દિવ્ય પુરૂષ દર્શન દેકર મેરી સમસ્યા કા સમાધાન કર સકતા હૈ ? એસા સોચતે-સોચતે એક ગ્રન્થ કા એક પૃષ્ઠ ખુલ ગયા ઔર મૈને દેખા કિ વહી વિવેચિત શબ્દ ઉસી અર્થ મેં ઇસ ગ્રન્થ મેં પ્રયુક્ત હુઆ હૈ જો અપની સાર્થકતા કો પ્રમાણિત કરતા હૈ । યહ શબ્દ શકુરાચાર્ય

વિરચિત પ્રસિદ્ધ તન્ત્ર ગ્રન્થ સૌન્દર્ય લહરી કે એક શ્લોક મેં ગુપ્તિત થા । ઇસ પ્રકાર દેવી કૃપા સે હી સમાધાન મિલા ।

ખ)સ્તોત્ર કા સંશોધન ચલ રહા થા તબ એક રાત સ્વપ્ન મેં એક દિવ્ય મન્દિર એવં મહાત્મા કે દર્શન હુએ । ઉન્હોને મુઝે સ્નેહપૂર્વક અપને પાસ બૈઠાયા ઔર બતાયા કિ ઇસ મઠ કી પરમ્પરા કે આચાર્યો મેં મૈં ૫૦૦ વેં સ્થાન પર અભિષિક્ત હૂં । ફિર ઉસ મહાપુરુષ ને મેરી ઝોલી મેં ૫ ફૂલ ડાલે ઔર મૈને દેખા કિ માં રાજરાજેશ્વરી ને ભી દો ફૂલ મેરી ઝોલી મેં ડાલે । નેત્ર ખુલે ઔર નિત્યકર્મ મેં માં કી પ્રેરણા સે સંલગ્ન હો ગયા ।

સ્તોત્ર પૂર્ણા હુઆ ઔર આપકે હાથો મેં હૈં । યહ કિસી પ્રોઢઃ કવિ કી રચના નહીં હૈ જ્યોત્સિ મેરે માતા -પિતા “મસિ કાગદ છુઓ નહીં કલમ ગહ્યો નહિ હાથ” નામક સમ્પ્રદાય સે હૈ । સ્વાન્તઃ સુખાય ભણિતિ સે ભરા યહ સ્તોત્ર દેવી કે દ્વારા હી લિખા ગયા હૈ ઔર દેવી કો હી સમર્પિત હૈ-

ગ્રન્થ મેં વ્યાકરણ સમ્બન્ધિત વિશિષ્ટ પરામર્શો કે લિએ ડો અનિલ વત્સ

(કરસોલા)કો વિશેષ સાધુવાદ ।

-ડો કૃષ્ણ ચન્દ્ર શાસ્ત્રી

ગુરુસ્મરણ

પરમ પૂજ્ય સદ્ગુરુદેવ આચાર્ય શ્રી જયરામ જી મહારાજ કા સક્ષિત જીવન પરિચય

પૂજ્ય આચાર્ય શ્રી જયરામ જી મહારાજ સનાતન સંસ્કૃતિ કે રક્ષક કર્મયોગી સન્તો મેં અપના પ્રમુખ સ્થાન રખતે હૈ । માનવ માત્ર ક્યા જગત કે હર જીવ કે કલ્યાણ કી ભાવના આપ મેં પ્રભુ પ્રદત્ત હૈ । ભગવાન ધર્મ સંસ્કૃતિ કી રક્ષા હેતુ કિસી ન કિસી કો નિમિત્ત બનાકર સ્વયં કાર્ય કરા લેતે હૈ ।

મધ્ય પ્રદેશ કે સતના મણડલાન્તર્ગત સિદ્ધ સારદા પીઠ મૈહર કે સમીપસ્થ રમપુરવા ધામ મેં કુલીન બ્રાહ્મણ પરિવાર મેં ૧૮ મઠ ૧૯૫૮ કો મધ્યાહ્ન જન્મે આચાર્ય શ્રી કે પૂજ્ય પિતા શ્રી રામસજીવન દુબે એવં પૂજ્યા માતા શ્રીમતિ રામબાઈ ને ઋષિ પરમ્પરા કા જીવન જીતે હુએ વૈદિક પરમ્પરા કી રક્ષા કી । આપકે વંશ પરમ્પરા મેં પાગ્ચવી પીઠઃ ઈ સે ગૃહસ્થ ધર્મ કા પાલન કર સન્ત પરમ્પરા મેં પ્રવેશ કરને કી પ્રણાલી કા નિર્માણ આચાર્ય શ્રી કર રહે હૈ । વૈષ્ણવ કુલ પરમ્પરા કે ગૌરવ મહારાજ શ્રી ને પ્રારમ્ભિક શિક્ષા જન્મ ભૂમિ મેં પ્રાપ્ત કી । મૈહર, ખજુરીતાલ, જબલપુર, પ્રયાગ વ વારાણસી આદિ સ્થલો મેં વિદ્યાધ્યયન કિયા । ખજુરીતાલ કે પૂજ્યપાદ અનન્ત શ્રી વિભૂષિત મહન્ત શ્રી રામપ્રિય દાસ જી મહારાજ જિનકે વિશેષ સત્ પ્રેરણા ઔર આશીર્વાદ સે આચાર્ય શ્રી ને સમાજ સેવા મેં પ્રવેશ કિયા । ઉનકે પ્રતિ અપને આપ કો કૃતજ્ઞ માનતે હૈ । વારાણસી મેં શિક્ષા ગ્રહણ કે સાથ-સાથ પૂજ્ય આચાર્ય શ્રી ને ૧૯૭૯ મેં દિલ્લી મેં પ્રવેશ કિયા એવં ૧૯૮૦ મેં અખિલ ભારતીય લલિતામ્બા શક્તિ સમિતિ કી સ્થાપના કી । સમિતિ કી સ્થાપના કે સાથ -સાથ આપને ભારત કે વિભિન્ન સન્ત મહાપુરુષો દ્વારા યોગ શિક્ષા પ્રાપ્ત કી । સન્ ૧૯૮૦ મેં હી આંલ ઇણ્ડિયા યોગ શિવિર મેં પ્રથમ શ્રેણી પ્રાપ્ત કર વર્તમાન સમય કે રાષ્ટ્ર યોગ ગુરુ ધીરેન્દ્ર બ્રહ્મચારી જો ઇન્દિરા ગાંધી કે ગુરુદેવ થે ઉનકે સાનિધ્યતા મેં અનેક યોગ શિવિરો દ્વારા યોગ કા પ્રચાર-પ્રસાર કિયા તથા

પૂજ્ય મહર્ષિ મહેશ યોગી કી સાનિધ્યતા ભી પ્રાપ્ત કી સન્ ૧૯૮૫ સે ધર્મ સંસ્કૃતિ કી રક્ષા હેતુ સમસ્ત જન-માનસ કલ્યાણાર્થ વ વૈદિક પરમ્પરા કી રક્ષા હેતુ અનેકો યજ્ઞ એવં ભક્તિ યોગ વેદાન્ત, સન્ત સમ્મેલનો કો સમ્પન્ન કિયા । સન્ ૧૯૯૦ સે અનેક આશ્રમોં કી સ્થાપના કી, જિસમેં લલિતામ્બા મહાશક્તિ પીઠ રમપુરવા ધામ, આચાર્ય શ્રી જયરામ આશ્રમ વૃન્દાવન, શ્રી લલિતામ્બા નિકેતન આશ્રમ હરિદ્વાર, આચાર્ય શ્રી જયરામ આશ્રમ ચિત્રકૂટ, શ્રી લલિતામ્બા યોગાશ્રમ શિવ મન્દિર બદરખા, શ્રી લલિતામ્બા તપો ભૂમિ આશ્રમ સુખવીર નગર દિલ્લી પ્રમુખ હૈ । વેદ વેદાડગ કી રક્ષા હેતુ સંસ્કૃત વિદ્યાલય, શિશુ વિદ્યાલય, બાલ વિદ્યાલય, આદર્શ વિદ્યાલય વ ગૌરક્ષા હેતુ લલિતામ્બા ગૌશાલા કા નિર્માણ આપકે દ્વારા સમ્પન્ન કરાએ ગયે હૈ ।

- આચાર્ય પં । ડૉ. કૃષ્ણ ચન્દ્ર શાસ્ત્રી

સમ્પાદકીય

પૂજ્ય ગુરુદેવ (ગ્રન્થકાર)જી ને માં પરામ્બા કી સ્તુતિ મેં દિવ્ય શતક કા નિર્માણ કિયા । યદ્યપિ મૈં વિદુષી તો નહીં હું તથાપિ યથામતિ શ્લોકોં કા ભાવ આપકે સામને પ્રસ્તુત હૈ તાકિ માં કે ભક્તોં કો ભાવ બોધ કા અમૃતપાન કરાયા જા સકે । પ્રસ્તુત ગ્રન્થ મેં ભાવ-ભાષા-ઔર ભક્તિ કા અપૂર્વ સડગમ હૈ । નિમ્ન કુછ અંશોં સે પાઠક સ્વયં ગ્રન્થ કે ભાવ-કલા વ ભક્તિ કો સુલભતા સે સમઝ સકેડગે -

મહાકાલી કાલી મમ મનસિ ગૌરી ઇતિ મતા

તદા ગૌરી દ્વારા મધુમધુરગોપઃ પ્રકટિતઃ ।

અનન્તાયા ભક્ત શિશુઘનરવશ્શકમજયત્

અસુગબીજો નીર્બાજમલભત દુર્ગે ! તવ કૃપા ॥

મધુપ્રેમાલાપૈર્વિષમવિષમુત્તારયતિ સા

યથાલોકારોહઃ પથિ ભવતિ દીપં પ્રતિગમાત્ ।

બહિર્ભૂતા ભૂતાસ્તવ યજનપૂતાસ્સ્તુતિકરા

ધરાધીશામીશાં ત્રિભુવનમહેશાં ભજતિ વૈ ॥

ઉપમા

પરં ભક્તાહ્વાને ઘનરવમયૂરીવ ચકિતા શિખિનમિવ તાટકુનટનં

શબ્દ સૌષ્ઠવ -

વિનમ્રાક્ષીં સાક્ષીં વિમલજલજાક્ષીં કૃપેક્ષાપેક્ષાર્થી -

- જગદ્રક્ષારક્ષોક્ષયરચિતવેશાં -

- પ્રહ્લાદં વિપદિ કૃતામાહ્લાદ્ભરિતં

- દશગ્રીવાભારાદ્રહિતમકરોદ્રાવણતનુઃ

- યતિપતિમતિસ્તમ્બિતનયાઃ

- અમી સિદ્ધાઃ વૃદ્ધાસ્તવ ચરણબદ્ધા -

- અવર્ણાવિર્ભૂતાકચટતપવર્ગા -
- વૃથૈવાશાપાશં કનકતરૂણીકલ્કનકથા -
- શિવાડગી વામાડગી નિજશરણમડગીકુરુ સુતં
- વિરાજન્તં રાજન્તં -

કવિ કી આત્મોક્તિ -

કવલોકે શાક્તાનાં સુમધુરિમપીયૂષમનદં
કવ કૃષ્ણઃ પક્ષાણાં બલરહિતકાકોડલ્પવયસઃ ।
ભવદીક્ષાપાડગાદ્ હરસખિ હરેવાયસમિવ
અપાત્રં હે માતસ્સરસિજસુધાપાત્રમભવમ્ ॥

ઔર દિવ્ય માँ કા વ્યગ્જક “મ” વર્ણ સે નિર્મિત એકાક્ષરી શ્લોક -

મમેમા મા મા મા મમ મમ મમામા મમિમ માઃ

મામામં મે મેડમમ મમ મમામૂમિમમુમે ।

મિમે મામી મામૂમમમમમામીમ મમ મે !

મામાં મીમામોડમુમમુમમામા મમિમમોમ્ ॥

સ્તોત્ર ભાવભરા હૈ જો સબ અભાવોં સે પરે હૈ -

કવિ સ્વયં કહતા હૈ -

સદા ભાવાધિક્યં હિ સકલમભાવં વિજયતે ।

પ્રસ્તુત ગ્રન્થ કે શ્લોક પૂર્ણતયા સારગર્ભિત એવં વિવિધ અર્થોં કે ભણાર હૈ । ઇનકે વૈદિક તાન્ત્રિક, યાજ્ઞિક, સામાજિક સ્તર પર અનેક અર્થ કિએ જા સકતે હૈ । ઇન શ્લોકોં કે વિવિધિ પ્રયોગ લૌકિક એવં અલૌકિક સમસ્યા કે સમાધાન હેતૂ આચરિત કિએ જા સકતે હૈ । એસા ગ્રન્થકાર કા માનના હૈ । વે પ્રયોગ ગુહ્ય હોને સે પ્રકટ નહીં કિએ ગએ હૈ । કેવલ શ્રદ્ધાપૂર્વક પાઠમાત્ર ભી અપને આપ મેં માँ જગજ્જનની લલિતામ્બા કી કૃપા પ્રસાદાર્થ અલં હૈ । ઇસ ગ્રન્થ સે પ્રેરણા લેકર મૈં નએ સંસ્કૃત કે લેખકોં સે ભી નિવેદન કરતી હૂં કિ વે સંસ્કૃત મેં કાવ્ય રચના અવશ્ય કરેં । ઉનકા લિખા હુઆ પ્રત્યેક શબ્દ માँ ભારતી કે સ્વરૂપ કો પુષ્ટ હી કરેગા । વ્યાકરણાદિ નિયમોં કી પરવાહ ન કરકે વે લેખન મેં પ્રવૃત્ત હોં જ્યોહ્નિ વિદ્વાનોં ને કહા હૈ -

ધાતોર્બર્ઘર્થત્વાદ્ બહુલગ્રહણાત્ પૃષોદરાદિત્વાત્

આકૃતિગણેન પાઠાત્ સ્વેચ્છાનુગુણાદ્ ઉણાદિકલ્પનાતઃ ।

છન્દસિ સર્વવિધીનાં વૈકલ્પિકતાવશાદમુશ્ય મનોઃ

સિદ્ધૈઃ કથિતેર્થેડસ્મિન્ વૈયાકરણશાસનાનુમતિઃ ॥

- (ભાસ્કર રાય ભારતી)

ભાવ યહ હૈ કિ ધાતુઓં કી અનેકાર્થતા હૈ, બહુલતા, પૃષોદરાદિ, આકૃતિગણ, વિવક્ષા, ઉણાદિ, વૈકલ્પિક અર્થ, પ્રાચીન સમ્પ્રદાય કે માન્યતાર્થ કી પરમ્પરા, યે સબ વ્યાકરણ શાસ્ત્ર સે ભી કહીં આગે કી સીદ્ધિ હૈ જિસ પર નયે લેખક ચઢે સકતે હૈ । વ્યાકરણ શાસ્ત્ર યા અર્થ વિવેચન સે ડરકર કવિજનોં કો કાવ્ય રચના સે વિરત નહીં હોના ચાહિએ । ક્યોહિ કાવ્ય રચના કરના કવિ કા કાર્ય હૈ અર્થ સડ્ગતિ બૈઠાના વૈયાકરણોં કા કાર્ય હૈ, કવિ સ્વતન્ત્ર હૈ વૈયાકરણ પરતન્ત્ર હૈ, કવિ અગ્રગામી હૈ વ્યાકરણજ્ઞ અનુગામી હૈ । કહા ભી હૈ - “પ્રયોગ શરણાઃ વૈયાકરણાઃ” । -જિતની ભી ગત્યર્થક ધાતુ હૈ વે સબ જ્ઞાનાર્થક ભી હોતી હૈ । -છન્દોભડ્ગ દોષ કે લિએ ભી આચાર્યોં ને કહા હૈ -

ન વા એકેનાક્ષરેણ છન્દાંસિ વિચન્તિ ન દ્વાભ્યાં -

યહ છન્દ શાસ્ત્ર કા વચન હૈ (છન્દો ભાસ્કર)

- રાતમાણડવ્યાદિ છન્દઃ શાસ્ત્ર કે પ્રવર્તકોં ને યતિ કો માના હી

નહીમ્ । પિડ્ગલ સૂત્ર તો કલિયુગીય ગ્રન્થોં કે વિષય મેં હૈ દિવ્ય

રચના મેં ઉસકી ગતિ નહીં હૈ -(છન્દો ભાસ્કર)

ઔર કહા ભી હૈ - “છન્દોવ્યાકરણયોર્વિરોધો છન્દો બલીયઃ”

સ્મૃત હૈ કિ -

અપારે કાવ્યસંસારે કવિરેવ પ્રજાપતિઃ ।

અતઃ નએ કવિ કાવ્યસૃજન મેં પ્રવૃત્ત હોં ઔર માં રાજરાજેશ્વરી હમ સબ

પર પ્રસન્ન હોં ઇતિ શમ્ ।

શરદ્પૂર્ણિમા ૨૦૭૩

૧૬-૧૦-૧૬

વિનીતા

શ્રીમતી કુસુમ શાસ્ત્રી

શ્રી લલિતાશતકં

મહિમ્નઃ પારં તે સકલકલનાનામપિ પરઃ

ગરિમ્ણો ભારસ્તે તુલયિતુમશક્તા મુનિજનાઃ ।

લઘિમ્નસ્સારસ્તે જગદુદયિમધ્યે વિલસતિ

અણિમ્નો દ્વારં તે વિવૃતમયિ માતઃ ! કણભુજા ॥ ૧ ॥

હે માતેશ્વરિ ! આપકી મહિમા કા પાર સમસ્ત ગણના સે પરે હૈ । આપકી ગરિમા કા ભાર મુનિજન ભી તૌલને મેં અસમર્થ હૈ । આપકી લઘિમા કા સાર સંસાર સાગર કે રૂપ મેં વિલાસ કર રહા હૈ । આપકી અણિમા કા પ્રવેશ દ્વાર મહર્ષિ કણાદ ને અપને દર્શન મેં ઉદ્ઘાટિત કિયા હૈ ।

ભાવ - માં લલિતામ્બા કી મહિમા કા રહસ્ય ઋષિયોં ને ઉનકી હી કૃપા સે કુછ-કુછ જાના હૈ પરન્તુ ઉનકા પાર કોઈ નહીં પા સકા ।

છન્દ = શિખરિણી ।

દિવા સઙ્ગાયન્તે તવનયનમુદ્રા રચનયા

નિશાસ્સમ્ભૂયન્તે દૃગલસજનિદ્રાલવવશાદ્ ।

તવાક્ષિપ્રક્ષેપૈર્વિઘટયતિ લોકાન્ભવપતિઃ

તદા સૃષ્ટેર્લીલા ભવતિ જગદીશે ! મનસિજા ॥ ૨ ॥

હે માં! આપકે નેત્રોં કે ખુલને સે દિન તથા બન્દ કરને સે રાત હોતી હૈ । આપકે નેત્રોં કે ઇશારે સે હી શિવ સમસ્ત લોકોં કા વિનાશ કરતે હૈ તથા સૃષ્ટિ કી રચના ભી આપકે મન કા વિલાસ માત્ર હૈ ।

ભાવ - સૃષ્ટિ રચના, વિનાશ, દિન એવં રાત આદિ સમસ્ત કાર્યકલાપ માતા દ્વારા હી નિર્દિષ્ટ ખેલ માત્ર હૈ ।

શિવારૂઢા મૂર્તિઃ કથયતિ શિવે ! કલ્પિતકથાં

ઇયં સૃષ્ટેરૂપે પ્રસરતિ સુલાવણ્યરચના ।

બહુસ્યામેકોઽહં ત્રિભુવનપતિશ્ચિન્તયતિ વા

તદેશસ્યાધારે વિમલમનસા નૃત્યતિ જયા ॥ ૩ ॥

યહ શિવ કી છાતી પર ખડ્ો મહાકાલી કી મૂર્તિ વાસ્તવ સૃષ્ટિ કા પ્રતિરૂપ હી હૈ । જબ પરમાત્મા “મૈં એક સે અનેક રૂપોં વાલા હો જાઊં” એસા વિચાર કરતા હૈ તબ શિવ કો આધાર બનાકર માતા હી સૃષ્ટિમૂર્તિ કે રૂપ મેં નર્તન કરતી હૈ ।

ભાવ - યહ શિવ -કાલી કી મૂર્તિ માત્ર નહીં હૈ બલ્કિ સૃષ્ટિ (શિવ +શક્તિ)કા પરિસ્કુરણ હૈ -

શિવઃ શક્ત્યા યુક્તો યદિ ભવતિ શક્તઃ પ્રભવિતુમ્ ।

ન ચેદેવં દેવો ન ખલુ કુશલઃ સ્પન્દિતુમપિ ॥ -સૌન્દર્યલહરી -શઙ્કરાચાર્ય

વ્યાકરણ તદા +ઈશસ્ય આધારે

મહાકાલી કાલી તિમિરઘનકાલી ત્વભયદા

સુકાલી કઙ્કાલી ત્વમસિ કપિલા નીલચ્ચકુરા ।

અઘૌઘાનાં મધ્યે નિવસિતજનાનામયિ શુભે !

મહાકાલી કાલી મમ મનસિ “ગૌરી” ઇતિ મતા ॥ ૪ ॥

હે માં, આપ મહાકાલી, કાલી, ઘનઘોર કાલી, ગૂઢકાલી, કઙ્કાલ ધારિણી, કપિલા, નીલે કેશોં વાલી ભયાનક હોતે હુએ ભી અભય દેને વાલી હૈં । પાપોં કે સમૂહ સે લિપ્ત જીવોં કે લિએ હી આપ મહાકાલ રૂપિણી કાલી હૈં । હે શુભદાત્રી મેરે ભક્તિ સે ભરે મન મેં તો આપ ગૌરી હી હૈં ।

ભાવ - આપ પાપિયોં કે લિએ હી મહાકાલી હૈં ભક્તોં કે લિએ સૌમ્યા “ગૌરી” હી હૈં ।

વિઘાતુર્ભીતાનાં બહુવિધનિઘેર્દાનકુશલા

દરિદ્રાણાં ભાલે વિધિકટુલિપિક્ષાલનકૃલા ।

સુભક્તાનાં ગેહે સુભગમણિમાલા કનકદા

મહાલક્ષ્મીરૂપે ત્વમસિ વરદા ક્ષીરતનયા ॥ ૫ ॥

વિધાતા દ્વારા નિર્દિષ્ટ દુર્ભાગ્યશાલિયોં કો ભી આપ અનેક પ્રકાર કી સમ્પત્તિ પ્રદાન કરતી હૈં યદિ વે આપકે ભક્ત હૈં તો । ગરીબોં કે મસ્તક પર બ્રહ્મા જી દ્વારા લિખિત બુરે લેખ કો ભી આપ ધો દેતી હૈં । ભક્તોં કે ઘર મેં સૌભાગ્ય રૂપી મણિમાલા એવં સ્વાર્ણદિ બહુમૂલ્ય પદાર્થ એવં વિશિષ્ટ વરદાન દેને વાલી ક્ષીરસાગર કી પુત્રી મહાલક્ષ્મી આપ હી હૈં ।

ભાવ - ભક્તોં કે ભાગ્ય સે અભાવ કો હટાને વાલી મહાલક્ષ્મી આપ હી હૈં ।

તુષારાકારાસ્યે હિ સરસિજપદ્માસનગતે!

નિનાદૈર્ઝન્ઝન્ઝં કુરુ મતિમતાં વેદનિહિતૈઃ ।

અવિજ્ઞાનાવિજ્ઞાનતિપટુકરી જ્ઞાનમધુદે !

શુભાશીર્વાદાદૈર્નિજશરણદે ! પાહિ નુ સુતમ્ ॥ ૬ ॥

બર્હ સમાન શ્વેત કમલ પર વિરાજિત શ્વેત મુખ વાલી માં સરસ્વતિ! વેદ કી જ્ઞાન લહરિયોં સે બુદ્ધિમાનોં કો ભી ઝઠૂત કર દો । આપ અજ્ઞાન વ જ્ઞાન સમ્પન્ન સબકો જ્ઞાનામૃત સે તૃપ્ત કરને વાલી હૈં । હે શરણદાત્રી માં! અપને શુભાશીર્વાદોં સે અપને પુત્ર કી રક્ષા કરો ।

ભાવ - જ્ઞાની વ અજ્ઞાની આપ સબકા સહારા હૈં । હમારી અજ્ઞાન સે રક્ષા કરો ।

વ્યાકરણ અવિજ્ઞાન્ +આવિજ્ઞાન્

યદા લોકે માતઃ ! પ્રબલરિપુસેના પ્રસરતિ

ખલૈશ્ચેકીયન્તે પ્રમથનહતાસ્તાડિતજનાઃ ।

તદા રૂપં ધૃત્વા જ્યવનપટપીતામ્બરધરં

સુવલ્ગં હસ્તેષુ પ્રકટબગલા સા રિપુદલા ॥ ૭ ॥

હે માં! જબ સંસાર મેં ભયાનક શત્રુ સેના ફેલ જાતી હૈ । દુષ્ટ લોગ સજ્જનોં કો પીડાિત કરને લગતે હૈં, તબ આપ પ્રકાશિત પીલે રેશમી વસ્ત્ર કો ધારણ કરકે, શત્રુ સંહારિણી એવં દુષ્ટોં પર લગામ લગાને વાલી પીતામ્બરા “બગલામુખી” રૂપ મેં ચાબુક હાથ મેં લિએ હુએ પ્રકટ હો જાતી હો ।

ભાવ - શત્રુ સંહારિણી બગલામુખી આદિ રૂપોં મેં આપકા હી વિલાસ હૈ ।

નિશુમ્બશ્શુન્ભો વા ભુવિ શુભવિહીનૌ નુ વિહિતૌ

પ્રચણ્ડો મુણ્ડો વા બલયુધિ વિમુણ્ડાવપિ કૃતૌ ।

મહીં શેતે યુદ્ધે દનુજમહિષો વા સુરપતિઃ

અસૃગ્બીજો નિર્બીજમલભત દુર્ગો ! તવ કૃપા ॥ ૮ ॥

आपने शुभम् व निशुभम् को नरक में भेजा, युद्ध में याएउ व मुएडासुर को शिर विडीन किया, मछिषासुर को धराशयी कर दिया तथा रक्तबीज को भी निर्बीज (रक्तडीन)किया । माँ दुर्गे ! यह सब आपकी कृपा है ।

भाव - माँ दुर्गा के रूप में आदि शक्ति ही राक्षसों का उन्नत करने वाली हैं ।

नरेन्द्राणां घोरे सधनवनमध्ये ??(सभवनमध्ये?)परिवृता

अधीरा सन्त्रस्ता वरवरणकाले जनकजा ।

उमा गौरी भद्रा कमलनयनेति प्रगटिते

तवापार्णे! रामः पुरि दलति यापं सुकृपया ॥ ८ ॥

दुष्ट राजाओं की सभा रुपी भीषण जङ्गल में स्वयंवर काल में जब सीता जो अधीर व त्रस्त होकर आदिशक्ति को उमा, गौरी, भद्रा, कमलनयना इत्यादि नामों से व्याकुलता पूर्वक पुकारने लगी तब माँ पराम्बा की ही कृपा से श्रीराम ने मिथिला नगरी में याप भङ्ग कर सीता जो के मनोरथ को पूर्ण किया ।

भाव - माँ आदिशक्ति ही सब भक्तों की कामना पूर्ण करने वाली हैं ।

पुराकाले रुक्मेर्ललितभगिनी संशययुता

स्वयं वर्तु काले यपलशिशुपावाद्यतिभिया ।

जगन्मातुः पूजां भवु विपदि कर्तुं निरगमत्

तदा गौरी द्वारा मधुमधुरगोपः प्रकटितः ॥ १० ॥

प्राचीन काल में रुक्मिणी की बहुत रुक्मिणी अपने स्वयंवर में “कहीं शिशुपाल से विवाह न हो जाये” इस डर से विचलित होकर जगन्माता आदिशक्ति की पूजा के लिये जब आठ तब विपत्ति निवारण की प्रार्थना करने पर माँ गौरी ने रुक्मिणी के मनोवाञ्छित वर को, मधुर ग्वाले (श्री कृष्ण)को प्रकट कर दिया ।

भाव - माँ दयार्द्र हृदया तथा सद्य हृलप्रदा हैं ।

मभाणामालोकस्सुसुरतसमीरे विगलितः

सुरेन्द्रस्यावासो ललितरमणीनां परिकरः ।

विलासेष्वासक्ता द्रिवि सुरगणां भ्रष्टयरिताः

अनन्ताया भक्तः शिशुधनरवश्शकमजयत् ॥ ११ ॥

जब छन्द्रे के द्वारा सम्पादित यज्ञों का प्रकाश धूमिल हो गया एवं देवराज छन्द्रे का निवास सुन्दर रमणियों का मञ्च बन गया । समस्त देवता मलिन यस्त्रि वाले हो गये तब माँ आदिशक्ति के भक्त बालक मेघनाद ने छन्द्रे को पराजित कर दिया ।

भाव - छन्द्रे की पराजय में उसका धर्म विभुषण होना तथा मेघनाद की मातृभक्ति ही मूल कारण थी ।

व्याकरण - शिशु + धन + रवः (बाल)(मेघ)(नाद)

इयं गेहे लक्ष्मीरमृततरणिर्ज्वनसुधा

મધુપ્રેમાલાપૈવિષમવિષમુત્તારયતિ સા ।

કલા રામાદીનામપિ નુ ભવદમ્પ્રેર્મમ મતૌ

રમા રામા ભૂત્વા વિરચયતિ માયામયતનુઃ ॥ ૧૨ ॥

પત્ની ઘર કી લક્ષ્મી, અમૃત કી નૌકા તથા જીવન કી મિઠાસ હૈ જો અપને મધુરાલાપ સે ભયાનક વિષ કો ભી નિષ્પ્રભાવી બના દેતી હૈ । વાસ્તવ મેં સ્ત્રિયોં કી કલાએં આપકે ચરણોં કા પ્રતાપ હી હૈં । શક્તિ હી નારી કા રૂપ ધરકર માયા કી લીલા કો વિસ્તારિત કરતી હૈ ।

ભાવ - હે જગદમ્બે ! સમસ્ત સ્ત્રિયોં આપકા હી પ્રતિરૂપ હૈં ।

વિવાદે સઙ્જાતે વિવદતિ સુમૂકોડપિ તરસા

આપાડ્ગો હીનાડ્ગો હિમપતિ શિરો લડ્ઘયતિ વા ।

દરિદ્રાણામીશો વ્રજતિ નગરાધીશપદવીં

ભવાની રુદ્રાણીતિ સુમધુરવાચઃ ફલમિદમ્ ॥ ૧૩ ॥

જો લગાતાર સચ્ચે મન સે પરામ્બા, ભવાની, રુદ્રાણી એસા જપતા હૈ વહ ગૂંઘા હોને પર ભી માં કી કૃપા સે શાસ્ત્રાર્થ જીત સકતા હૈ, પત?? (વિકલાડ્ગ)હોને પર ભી હિમાલય કો લાડ્ઘ સકતા હૈ, દરિદ્ર હોને પર ભી નગર કા રાજા બન સકતા હૈ । ઉસકે લિએ કુછ ભી અસમ્ભવ નહીં ।

ભાવ - માં કા ભક્ત આશ્ચર્યજનક કાર્ય કરને મેં ભી સમર્થ હોતા હૈ ।

ભવાબ્યાવાસક્તો વિવિધવિધપીડાડવૃતનરઃ

જનન્યાસ્સેવાયામનુપમિતનિષ્ઠામુપગતે ।

યથાડડલોકારોહઃ પથિ ભવતિ દીપં પ્રતિગમાત્

તથાવલ્લોકેભ્યસ્તવ ચરણસેવાપ્રતિફલમ્ ॥ ૧૪ ॥

ભવસાગર મેં અનેકાનેક પીડાઓં સે વ્યાકુલ વ્યક્તિ જબ માં પરામ્બા કી સેવા મેં એકનિષ્ઠ હો જાતા હૈ તબ ઉસકા મન જ્ઞાન સે ધીરે-ધીરે એસે હી પ્રકાશિત હોને લગતા હૈ જૈસે દીપક કી ઓર ચલને પર ધીરે-ધીરે માર્ગ અધિકાધિક પ્રકાશિત હોને લગતા હૈ । હે માં યહ આપકે ચરણોં કી સેવા કા હી પ્રતિફલ હૈ ।

ભાવ - માં મેં જિસ ક્રમ સે ભક્ત કી નિષ્ઠા બઢતી હૈ ઉસી ક્રમ સે ઉસકા આત્મિક વિકાસ હોને લગતા હૈ ।

ગણાનામાદૌ યો રસયતિ ગણાધ્યક્ષપદવીં

પ્રિયાણામાદૌ વા સમધિગતમડ્ઢુદ્ધેભયપદમ્ ।

સુરાણામાદૌ વૈ પ્રથમગણપૂજામધિગતં

ભવાનિ! ત્વત્પુત્રાસ્યદયચનવૃત્તેઃ ફલમિદમ્ ॥ ૧૫ ॥

યહ ગણેશ જી ગણોં કી અધ્યક્ષતા કા જો આનન્દ લેતે હૈં, આપકે પ્રિયજનોં મેં સર્વપ્રથમ હોકર આપકી ગોદ મેં ખેલતે હૈં, દેવતાઓં મેં પ્રથમ પૂજા કા અધિકાર રખતે હૈં । હે ભવાની યહ સબ આપકે પુત્ર પદ કો પ્રાપ્ત કરને સે હી સમ્ભવ હુઆ હૈ ।

भाव - माँ की कृपा से ही ऐसा सुअवसर मिलता है ।

शिताभूमौ वासो विषमशननैपुण्यकुशलः

वृषो वृद्धो यानं भुजगपतिभूषं सुरपतेः ।

अमाङ्गल्यं सर्वं परिणतिगतं मङ्गलमयं

भवानि ! त्वत्पाणिग्रहणपरिपाटीकृलमिदम् ॥ १६ ॥

भगवान् शिव का शिता भूमि में निवास, विषैला भोजन, बुढ़ा बेल रुपी वाहन, सर्पों के आभूषण, है परन्तु समस्त अमङ्गल कारी वस्तुओं भी मङ्गलकारी बन गई जब उन्होंने आपका पाणिग्रहण किया । माँ! यह आपके साथ विवाह होने से ही सम्भव हुआ है ।

भाव - माँ से जुड़ने पर व्यक्ति का दौर्भाग्य भी सौभाग्य में बदल जाता है ।

छलीवेशं धृत्वा लघुलघुपटैर्नीलनयनः

सदात्मा वैराजो नु बलिमलषट् स्वल्पवसुधाम् ।

त्रिपाटीभूत्वाऽयं त्रिभुवनमयाद्भामनवटुः

भवानि! त्वद्भामग्रहणपरिपाटीकृलमिदम् ॥ १७ ॥

साक्षात् परमात्मा भी कपटी वेश धारण करके नीले नेत्रों वाले वामन ब्रह्मचारी का रूप धरकर छोटे-छोटे कदमों से राजा बलि से त्रिपद भूमि की याचना करता है, बाद में तीन कदमों में ही त्रिभुवन को नाप लेता है, इस यमत्कार के पीछे है माँ! आपका ही तेज प्रताप काम कर रहा था ।

भाव - माँ की महिमा से ही अवतार भी महिमा महिमत हुआ है ।

तमोभूता लोकास्तिमिरघनघोरे निपतिताः

छंदं छर्तुं मातः ! रविवरदभासः समुदितः ।

भवद्भामाधानाद्धि भवति विभा भास्करकरे

भवानि त्वतेजो ग्रहणपरिपाटीकृलमिदम् ॥ १८ ॥

समस्त लोक जब अन्धकार से व्याप्त थे तब है माँ! आप ही सूर्य किरणों के समान उदय हुई आपके तेज का सन्निवेश ही सूर्य की किरणों में यमकता है । है माँ भवानी ! यह आपके तेज को धारण करने का ही हल सूर्यदेव में यमक रूप में है ।

भाव - माँ के प्रकाश से ही सबका प्रकाश है ।

रमाणां साम्राज्यं हि भुवितलमारब्ध विततं

गृहं वारण्यं वा कृतमजरवैलास्यलसितम् ।

मनोजस्यायासे पतति पतने मोक्षितजनः

भृशानि ! त्वत्सेवासरणिहृलमाप्तं युवतिभिः ॥ १९ ॥

રમણિયોં કા સામ્રાજ્ય ધરતી સે સ્વર્ગ તક ફૈલા હૈ । ઘર હો યા જડ્ગલ, સબ જગહ સ્ત્રિયોં ને વિલાસ વૈજયન્તી લહરા રખી હૈ । હે માં! કામદેવ કે લઘુ પ્રયાસ સે હી વ્યક્તિ મોહિત હો જાતા હૈ । ઇસકે પીછે એક હી કારણ મુજે દિખાઈ દેતા હૈ કિ આપકી સેવા રૂપી માર્ગ પર ચલને કે કારણ હી સ્ત્રિયોં કો અજેય વરદાન મિલા હૈ ।

ભાવ - સ્ત્રિયાં શક્તિ કા હી રૂપ હૈ અતઃ વે અજેય હૈ ।

ત્વમમ્બારૂપૈર્વા ધરસિ જઠરે જીવસકલાન્
મહામાયાચક્રે ભ્રમિતમતિબાલા યમમુખાઃ ।
વૃથા પહુ યાન્તિ વ્યવહિતવિવેકાઃ પતનગાઃ
બહિર્ભૂતા ભૂતાસ્તવ યજનપૂતાસ્સ્તુતિકરાઃ ॥ ૨૦ ॥

હે માં! આપ હી માતા બનકર સમસ્ત જીવોં કો અપને પેટ મેં ધારણ કરતી હૈ । આપકી માયા મેં ફૂંસકર અવિવેકી જન યમપાશ મેં પડ્તા હૈ ઔર ઉનકા ઇસ મોહ-માયા રૂપી કીચડ઼ મેં હી બાર-બાર પતન હોતા હૈ । જો આપકી સ્તુતિ કરતે હૈ કેવલ વહી જીવ આપકી પૂજા કે પ્રભાવ સે પાવન હોકર જન્મ ચક્ર સે બાહર નિકલ જાતે હૈ ।

ભાવ - કેવલ માં કી ભક્તિ હી મોક્ષપ્રદા હૈ ।

ભવન્નામ્નો માયા ખલુ વહતિ વૈચિત્ર્યવિવિધં
અપર્ણાપર્ણોતિ પ્રગદતિ નુ મિથ્યા જનગણાઃ ।
યદા મૂર્ધાન્યસ્તો ભવતિ તવ જીવોપરિ કરઃ
સુવર્ણૈઃ પર્ણૈર્વા સફલમધુમોક્ષૈર્ભરતિ તમ્ ॥ ૧૨ ॥

હે માં । આપકે નામ કા વિચિત્ર પ્રભાવ હૈ । આપકો લોગ “અપર્ણા” કહતે હૈં યહ ગૂઠ હી હૈ । ક્યોડ્કિ જબ આપકા વરદહસ્ત જીવ કે મસ્તક પર પડ્તા હૈ તબ આપ ઉસે સુવર્ણ કે પત્તે (ભોગ)ઔર મોક્ષ રૂપી મીઠે ફલ સે સમ્પન્ન કર દેતી હૈ ।

ભાવ - “અપર્ણા” કા અર્થ બિના પત્તોં વાલી હોતા હૈ । પર માં જગદમ્બા સ્વર્ણ કે પત્તોં વ મોક્ષ કે ફલોં સે હરી-ભરી લતા હૈ ।

વિવાદે શાસ્ત્રાણાં ત્વમસિ લલિતે! પદ્યચતુરા
વિલાસે ભગ્નાનાં ત્વમસિ મધુરે ! તિક્તમદિરા ।
ભવાબ્ધૌ રૂગણાનાં ત્વમસિ સરલારોગ્યવટિકા
સમાધૌ મગ્નાનાં ત્વમસિ સુવિદેડનન્તસુખદા ॥ ૨૨ ॥

હે માં શાસ્ત્રાર્થ કાલ મેં આપ હી શ્લોકાદિ નિર્માણ કી નિપુણતા હો (આપ હી વિજય પ્રદાન કરતી હો), ભોગ વિલાસ મેં વિચ્છિન્ન વ્યક્તિયોં કા મધ ભી આપ હી હો (અર્થાત્ ઉનકે કર્મોં કે પરિણામ સ્વરૂપ હી ઉન્હેં ફલ દેતી હો)સંસાર સાગર મેં ડૂબે રોગિયોં કે લિએ ઉન્હેં ઉભારને વાલી આરોગ્ય વટી હો ઔર સમાધિ મેં લીન ભક્તોં કો આપ હી બ્રહ્માનન્દ દાત્રી હૈ ।

भाव - माँ! डी विविध रूपों में तदनु रूप हृलप्रदा हैं ।

बहिर्दृष्टा काली सरलजनयिते सिततनुः

नु शैलेन्द्रापत्याऽपि बहुतरलीभूतलृदया ।

अपार्णारूपे वै बहुकनकपार्णा प्रियलता

सति! स्वात्मानं त्वां सदसदपराथामनुभजे ॥ २३ ॥

माँ! आप बाहर से कृष्ण वर्ण वाली है किन्तु भक्तों के प्रति आपका हृदय प्रकाशमय ही है । आप कठोर पर्वत (हिमालय)की पुत्री होकर भी नवनीत के सम कोमल हृदया हो । आप अपार्णा (बिना पत्तों वाली)होकर भी भक्त के बिम्बे स्वर्ण पल्लवों से भरी लता के समान हो । हे माँ! मैं तो आपको अपनी आत्मस्वरूपिणी और सदसद् से परे शुद्ध चैतन्य रूप में भजता हूँ ।

भाव माँ! भोगी को भोग और योगी को योगप्रदात्री हैं ।

अथो हेमाधारी जगति कुशला पारसशिला

परं सत्यं सा नाल्पमपि ननु साङ्ग्यनिपुणा ।

जगन्मध्ये मातुर्नु किमधिकमौदार्यगणनं

सदा वै साङ्ग्यं यरणापतितेभ्यः प्रदिशति ॥ २४ ॥

मैंने सुना है कि लोहे को सोना बनाने में पारस पत्थर समर्थ है किन्तु वह भी लोहे को सोना ही बनाता है पारस नहीं । परन्तु हे माँ संसार में आपकी उदारता की गणना इससे अधिक क्या होगी कि आप तो अपने शरणागत को अपने जैसा ही (साङ्ग्य मुक्ति)बना देती हो ।

भाव - माँ! पारस से भी बढ़ाकर भक्तों को हृल प्रदान करती है ।

धयं द्रिव्या काशी स्मरुडरपुरी मङ्गलकरा

त्रिलोकेऽन्या धन्या जननमरणाद्रक्षणापरा ।

जगन्नाथो भिन्नः प्रभवति न वै मोक्षकरणे

जगन्माता मुक्तिं दिशति पशुपाशप्रडरणैः ॥ २५ ॥

मैंने सुना है कि द्रिव्या काशी नगरी भगवान शिव की माङ्गलिक नगरी है जो त्रिलोकों से न्यारी है । यहाँ प्राण त्यागने पर लोगों को मुक्ति मिलती है । ऐसी मान्यता है । परन्तु भगवान शिव अकेले ही ज़ुव को मुक्त करने में समर्थ नहीं हैं । माँ अम्मा ज़ुव ही साक्षात् पाशों से बन्धे पशु (जुव)के पाशों को काटकर उन्हें मोक्ष देती हैं ।

भाव - मोक्ष प्रदान करने में मुख्य भूमिका पराम्मा की ही है न काशी की, और न शिव की ।

यतुर्भिर्लिं ब्रह्मादिनरुडरिद्रान्वितपटैः

सुवर्णालङ्कारैश्शिवहृलकसिंहासनवरम् ।

भडारत्नैर्दामं विविधमणिमणिज्यलसितं

सदानन्दैर्दक्ष्या हि तदुपरि देवि! त्रिभुवनम् ॥ २६ ॥

બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, રૂદ્ર ઔર ઈશ્વર રૂપી ચાર પાયોં સે અલકૃત ઔર શિવ રૂપી ફલક સે સુશોભિત, રત્નાલકાર સે ભૂષિત સિંહાસન પર બેઠકર હી હે માં! સદાનન્દ મગ્ન હોકર ત્રિભુવન આપકે દ્વારા હી રક્ષણીય હૈં ।

ભાવ - માં હી સમસ્ત દેવતાઓં કો શાસિત કરને વાલી શક્તિ હૈ ।

ચતુષ્પીઠાજ્ઞાતાઽખિલભુવિ ચતુર્વર્ગરચના

ચતુર્વર્ગાણાં વૈ નિખિલજનની દાનકુશલા ।

સુરા લોકે ભોગાન્ દદતિ નુ તવાજ્ઞાનિયમિતાઃ

પરં મોક્ષેચ્છાયાં તવચરણછાયાં પ્રતિ ગતાઃ ॥ ૨૭ ॥

હે માં! આપકે સિંહાસન કે ચારોં પાયોં સે હી ધર્મ-અર્થ-કામ-મોક્ષાદિ ચતુર્વર્ગ કી રચના હુઈ હૈ ઔર આપ હી ચતુર્વર્ગ કો પ્રદાન કરને મેં સમર્થ હૈ । અન્ય દેવતા આપકી હી આજ્ઞા સે ભક્તોં કો ભોગ તો પ્રદાન કર સકતે હૈં પરન્તુ મોક્ષ દેને કા જબ પ્રશ્ન આતા હૈ તો વે દેવતા ભી આપકે ચરણ કી શરણ ગ્રહણ કરતે હૈં ।

ભાવ - અન્ય દેવતા માં સે પૂછકર હી ભોગ પ્રદાન કરતે હૈ પર મોક્ષ દેને કા અધિકાર માં લલિતામ્બા કે હી અધિકાર મેં હૈ ।

વિધાતાધા ન્યસ્તૈર્દ્વિકરકમલૈર્મસ્તકગતૈઃ

પદાર્થાકાલે વૈ તવચરણપીઠ પ્રતિ નતાઃ ।

ત્રિદેવાનાં પૂજા ભવતિ તવ પાદાર્ચનભરૈઃ

ચતસ્તેષાં વન્દ્યાં પ્રયતચરણાં યામિ શરણમ્ ॥ ૨૮ ॥

હે માં! બ્રહ્માદિ ત્રિદેવ દીનોં હાથ મસ્તક પર બાંધકર આપકે ચરણોં કી પૂજા કે લિએ આપકી ચરણપીઠ પર નમન કરતે હૈં । આપકે ચરણોં કી પૂજા સે ત્રિદેવોં કી પૂજા ભી સમ્પન્ન હો જાતી હૈ । અતઃ બ્રહ્મા-વિષ્ણુ-શિવ કે દ્વારા ભી પ્રણમ્ય એવં પૂજિત ચરણોં વાલી આપકી મૈં શરણ ગ્રહણ કરતા

હૂં ।

ભાવ -માતા લલિતેશ્વરી કી ચરણવન્દના સે ત્રિદેવોં કી પૂજા ભી સમ્પન્ન હો જાતી હૈ ક્યોહ્નિ વે ભી આપકે શ્રી ચરણોં કે ઉપાસક હૈં ।

વિધાતા ધાતા વા સ્મરહરહરો વા પશુપતિઃ

સુજિષ્ણુર્વિષ્ણુર્વા નનુ શશિપતિર્વા શતમખઃ ।

કવિશ્શુકાચાર્યો મરણરહિતો વા સુરગુરુઃ

સપત્નીકાસ્સર્વે તવચરણપીઠ પ્રતિનતાઃ ॥ ૨૯ ॥

ચાહે વિધાન કર્તા બ્રહ્મા, કામદેવ કા માન મર્દન કરને વાલા શિવ, વિશ્વ વિજયી વિષ્ણુ, સૌ યજ્ઞકર્તા ઇન્દ્ર, કવિ શુકાચાર્ય ચા અમર દેવગુરુ બૃહસ્પતિ હી ક્યોં ન હો, ચે સબ દેવતા ભી પત્નિયોં સહિત આપકે ચરણ કમલોં કી વન્દના કરતે હૈં ।

ભાવ - સબ દેવ-દેવિયોં દ્વારા આપ હી પૂજ્યા હૈં ।

यदा देवादेवं प्रति यलति भोगेच्छुकनरः

तदा नानायोनिं भ्रमति भवमध्ये श्रमयुतः ।

छि भुक्तिं मुक्तिं वाऽधिभवति स उस्तामलकवत्

धराधीशामीशां त्रिभुवनमलेशां भजति वै ॥ ३० ॥

जब तक जूव देवता से दूसरे देवता को भोगों की कामना पूर्ति के लिये भजता है तब तक वह व्यर्थ ही नाना योनियों के यक्कर काटता है । और जब वह जगज्जननी त्रिभुवनैक अधिष्ठात्री सर्वसमर्था ललिताम्बा की शरण में जाता है तब वह वास्तविक भोगों के साथ-साथ मोक्ष को भी प्रत्यक्ष प्राप्त कर लेता है ।

भाव - माँ के यरणानुयायी को भोग और मोक्ष दोनों ही सुलभ हैं ।

भवेद्योगाभ्यासी करयरणपद्मासनविदः

अथ ध्यानापेक्षी जगत्तिलमीशादिगुणभृद् ।

नरास्ते सौभाग्यैरपि सङ्गलकामाः क्षितितले

सुधाधाराधारं छि तव शरणं यान्ति कमले ॥ ३१ ॥

याछे योगाभ्यास करने वाला या स्वस्तिकादि आसनों में निपुण हो अथवा ध्यान योगी हो या स्वयं ईशादि गुणों वाला ईश्वर हो । छे माँ! वे ही जूव सौभाग्यशाली हैं जो अमृत के आधार आपके यरणों की शरण ग्रहण करते हैं ।

भाव - माँ के यरण ही सब विभूतियों से बढःकर हैं ।

अमर्त्यानां मध्ये गुणगणगिरिष्ठो गिरिधरः

लृषीकेशाश्छेष्ठो भवपति शिवो देवगिरिशः ।

समाधौ श्रीकण्ठस्मरति शुभदात्रीं प्रतिपलं

शिवां तां शर्वाणीं पशुपतिकिशोरीमनुभजे ॥ ३२ ॥

देवों में गुणवान् हैं भगवान् विष्णु जू, और उनसे भी श्रेष्ठ हैं महादेव । परन्तु समाधिष्ठ अवस्था में भगवान् महादेव श्री शुभदात्री जगदम्बा राजराजेश्वरी ललितेश्वरी का भजन करते हैं । अतः मैं भी कल्याणमयी सदाशिव कामेश्वर की पटरानी का सतत चिन्तन करता हूँ ।

भाव - ध्यान, भजन का अन्तिम लक्ष्य माँ ही हैं ।

सदा सेव्या वाणी विबुधजनवृन्दैरनुदिनं

यला लक्ष्मीलौकिके विरमति न राज्ञां गुणिकुले ।

छि पातिप्रत्येनापि भुवि भवदेकातिशयिनी

भनोरुपापन्ना भुवनपतिमेकं नु भजति ॥ ३३ ॥

માં સરસ્વતી સભી વિદ્વાનોં દ્વારા સેવિત હૈ, માં લક્ષ્મી ભી ઇતની ચગ્ચલ હૈ કિ ગુણાણ રાજાઓં કે કુલ મેં ન ઠહરકર બાર-બાર અપના સ્થાન બદલતી હૈ । પરન્તુ હે માં પતિવ્રતાઓં મેં અગ્રગણ્યા આપ હી હૈં જો સદૈવ વિવિધ રૂપ લેકર ભી એકમાત્ર સદાશિવ કા હી વરણ કરતી હૈં ।

ભાવ - માં અમ્બ સદાશિવ કી હી શક્તિ હૈં । ઉનકી નિષ્ઠા અટલ હી હૈ ।

સદા સત્વોદ્રેકે ભવતિ ખલુ વીણારવરતાઃ

રજોયુક્તા લક્ષ્મીર્વિરચયતિ સૌવર્ણકલિલમ્ ।

તમસ્તન્ત્રે કાલી પરમપદમન્ત્રાવરણદા

ગુણાતીતા દિવ્યા ગુણકથનયોગ્યા ન ભવતિ ॥ ૩૪ ॥

હે માં! આપ સત્વગુણ વૃદ્ધિ હોને પર સરસ્વતી સ્વરૂપા હૈં । રજોગુણ વૃદ્ધિ હોને પર લક્ષ્મી સ્વરૂપા હૈં જો સુવર્ણાદિ માયા કે દલદલ મેં જુવોં કો ફાંસ લેતી હૈં । તમોગુણ કી વૃદ્ધિ હોને પર મહાકાલી બનકર જુવોં કો તાન્ત્રિક કૌતુક મેં ઉલઝાકર પરમપદ સે દૂર કર દેતી હૈં । ઔર તીનોં ગુણોં સે પરે આપ દિવ્ય સ્વરૂપા હૈં જિનકા વર્ણન અકથ્ય હૈ ।

ભાવ - આપ ત્રિગુણી મૂર્તિ મેં ક્રમશઃ સરસ્વતી, મહાલક્ષ્મી વ મહાકાલી હૈ ઔર નિર્ગુણ રૂપ મેં વર્ણનાતીત હૈં ।

સભાયાં દ્રોપદૈ વિપદિ ન ચિરાચ્ચીરમદદુઃ

રણે મોહોત્પન્નેઽદદત ખલુ ગીતાઽમૃતમિદમ્ ।

અકાણે ચૈથૈ વૈ સતતમપલાપં વિલપને

શિરશ્છેત્તા હાસે નરકસ્ત્રિપુકૃષ્ણસ્તવ તનુઃ ॥ ૩૫ ॥

હે માં! આપને હી સભા મેં દ્રૌપદી પર વિપત્તિ આને પર ઉસકા ચીર યથા શીઘ્ર બઢાયા થા, યુદ્ધ મેં અર્જુન કે મોહગ્રસ્ત હોને પર ગીતા રૂપી અમૃત પિલાયા થા, બિના અવસર હી (યજ્ઞ મેં)શિશુપાલ દ્વારા અપશબ્દોં કી બૌછાર કરને પર અનાયાસ હી ઉસકા સિર કાટ દિયા થા, વહ કૃષ્ણ આપકા હી સ્વરૂપ થા ।

ભાવ - માં લલિતેશ્વરી હી ભગવાન શ્રી કૃષ્ણ કે રૂપ મેં અવતરિત હુઈ થી ।

પશૌ પાશાબદ્ધાઃ કલુષિતજના ગોચરગતાઃ

મદાન્ધીભૂતાસ્તેઽધિકગહનગર્તે કવલિતાઃ ।

વિલીનાસ્સંસારે વિચલિતમના બિન્દુવિમુખાઃ

વિમુક્તા એવૈતે ભ્રમરહિતબિન્દુ પ્રતિગતાઃ ॥ ૩૬ ॥

જો બિન્દુ (પરબ્રહ્મરૂપિણી પરામ્બા)સે વિમુખ હૈં વે પશુભૂત કલુષિત જીવ પાશ મેં બન્ધે હુએ મદ સે અન્ધે હોકર ગહન અન્ધકારમય ગદ્ગદાંએ (સંસાર)મેં ફૂંસે હૈં । વે ઇસ સંસાર મેં હી લીન હોકર ભ્રમિત હૈં । ઔર જો નિઃસંશય હોકર બિન્દુ (પરામ્બા)કી ઔર ગતિશીલ હૈ વે હી મુક્ત હો પાતે હૈં ।

ભાવ -જૈસે ચક્ર કી ધુરી સે વિમુખ હોને પર જીવ કહીં ભી ચક્ર પર બૈઠે વહ ભ્રમણ મેં હી રહેગા । જો બિન્દુ રૂપી ધુરી પર આ જાતા હૈ વહ લમ્બે ચક્ર લગાને સે બચ જાતા હૈ ।

शिवो वा शैवो वा गिरिधरवरो वा उलधरः

गुहो वा गोपो वापि गजवदनो वा कविवरः ।

रमा वा रामो वा उलभयितरेभा जनकजा

तव स्तन्यं पीत्वा भवतु भवति बोधो मतिमताम् ॥ ३७ ॥

याडे शिव ओ या शिवभक्त, कृष्ण ओ या बलराम, स्कन्ध ओ या ईश्वर, कविश्रेष्ठ गणपति, लक्ष्मी, श्री रामचन्द्र या
माँ जानकी, कोई भी हो । हे माँ! आपका दूध (चेतन शक्ति) पीकर ही सबमें चेतनता आती है ।

भाव - माँ के चैतन्य से ही सब देवादि गण चेतन अर्थात् शक्ति सम्पन्न हैं ।

पराङ्मुखा शुद्धा भवतु नादामृतपदा

प्रपश्यन्तीशानी सितकमलगुण्या मनुभवा ।

सुमध्या ध्याने लुप्तगनगमना वा बहुविधा

पृथग्कण्ठोद्भूता त्वमयि ! भुवि वै वैभरि मता ॥ ३७ ॥

हे माँ! आप शुद्ध नादात्मक रूप में परा वाणी, श्वेत कमल के समान प्रकाशित मन्त्र रूप पश्यन्ती, ध्यानावस्था में
लुप्तकाश विविध रूपों वाली मध्यमा तथा कण्ठ से निर्गत होने वाली वैभरी स्वरूपा हो ।

भाव - वाणी का समस्त विलास माँ का ही विलास है ।

श्मसानेष्वसक्तस्मरदरपिशायास्सदयराः

तनौ भस्मालेपः भुजगवलचैर्भूषणविधिः ।

भयाविष्टं सर्वं शिवपरिकरे गोचरगतं

त्वमेका मातङ्गी पशुपतिगृहे निर्भयभरा ॥ ३८ ॥

श्मसान में निवास, भूत प्रेतों का सङ्ग, शरीर पर भस्म का लेपन, भयङ्कर सर्पों के कङ्कालभूषण, होने से भगवान्
शिव का समस्त परिवेश भय को देने वाला है । हे माँ! पशुपति शिव के घर में केवल आप ही निर्भय से परिपूर्ण
हो ।

भाव - अर्थात् आपको देखकर ही भक्त शिव के वेशादि से उत्पन्न भय को त्याग आपके पास आ जाता है । आपको
सहारे ही उसका साहस बढ़ता है ।

तवेच्छाशक्त्या सञ्जनयति विधाताऽभिलभुवं

तवेच्छाशक्त्या पालयति जगदीशो भुविजन्तान् ।

तवेच्छाशक्त्या रोजयति पशुभूतान्पशुपतिः

तवेच्छाशक्त्या सम्भवमभवमब्धिं प्रतरणे ॥ ४० ॥

હે માં! આપકી ઇચ્છા શક્તિ સે બ્રહ્મા જી સૃષ્ટિ કી રચના, વિષ્ણુ જી સૃષ્ટિ પાલન તથા શિવ જી સૃષ્ટિ સંહાર કરતે હૈં । માં! મૈં અકિંચન્ ભી આપકી ઇચ્છા શક્તિ સે હી આપકે ગુણગાન મેં અથવા ભવસાગર કો પાર કરને મેં સમર્થ હુઆ હૂં ।

ભાવ - માં કી ઇચ્છાશક્તિ હી સૃષ્ટિ કાર્ય કો સગ્યાલિત કરતી હૈ ।

ઉમાં વિસ્મૃત્યૈવાહમહમિકયા પદ્મકલિતઃ

અહોરાત્રં માયાવરણવશગો નન્દતિ નરઃ ।

ક્રિયાશક્ત્યાશક્ત્યા વહતિ ભુજગો ધૂર્ણિતધરાં

ક્રિયાદક્ષાસાક્ષાદભિનયતિ નાના પરિચયૈઃ ॥ ૪૧ ॥

માં ભવાની કો ભૂલકર હી માયા કે વશીભૂત હોકર જીવ મૈં, મેરા ઇત્યાદિ કીચડ઼ મેં દિનરાત ડૂબતા હૈ । માં કી ક્રિયાશક્તિ સે હી સર્પરાજ ભ્રમણશીલ ધરા કો ધારણ કરતે હૈં । વાસ્તવ મેં માં જગદમ્બા હી વિભિન્ન રૂપોં કે દ્વારા કુશલતાપૂર્વક અભિનય કરતી હૈં ।

ભાવ - માં કી ક્રિયાશક્તિ હી જગત્ કા સંયોજન કરતી હૈ ।

અહં દાતા હોતા પ્રવચનપટુઃ પણ્ડિતવરઃ

મમાહકુરેણાર્જિતગરલરુગણા મુનિજનાઃ ।

તવ જ્ઞાનાગારે પ્રવિશતિ યદા બોધિતનરઃ

તદા યોગી સાધુસ્સદસદનુરાગાદપગતઃ ॥ ૪૨ ॥

મૈં દાતા, હવનકર્તા, કથા પ્રવક્તા તથા વિદ્વાનોં મેં શ્રેષ્ઠ હૂં, ઇસી મમત્વાદિ વિષેલે અહકુાર સે હી પ્રાક્તન એવં નૂતન મુનિજન રોગગ્રસ્ત હૈં । હે માં! જબ સજગ હોકર જીવ આપકે જ્ઞાન રૂપી ભવન મેં પ્રવિષ્ટ હોતા હૈ તભી વહ સચ્ચા યોગી એવં સર્વશ્રેષ્ઠ હોકર સદ્સદ્ અનુરાગ સે પાર હો જાતા હૈ ।

ભાવ - માં કી જ્ઞાનાગ્નિ સે હી જીવ કી ઐહિક એવં પારલૌકિક આસક્તિ ભસ્મ હો જાતી હૈ ।

પિતા વા માતા વા સિતદધિમુખો વા પ્રિયસુતઃ

પતિર્વા જાયા વા સુવિકસિતલાવણ્યકલિકા ।

નૃપો વા રડકો વા વિચરતિ ચિરં કોટિકનકૈઃ

તવાકર્ષાબ્ધ્યો ભ્રમતિ પરિવારાવરણઃ ॥ ૪૩ ॥

પિતા હો માતા હો યા સ્વચ્છ દહી સે લિપ્ત મુખ વાલા પ્યારા પુત્ર હો । પતિ યો યા નૂતન ખિલી હુઈ કલિકા કે સમાન નવચૌવના પત્ની હો । રાજા હો યા રડુ હો સભી માંં પરામ્બા કી આકર્ષણ શક્તિ કે વશીભૂત હોકર પરિવાર રૂપી આવરણ મેં કનકાદિ વિષયોં મેં દેર તક ભટકતે હૈં ।

ભાવ - જીવ કી ભટકન કા કારણ માંં કી આકર્ષણ શક્તિ હી હૈ ।

ન વાણી વીણાયાશ્ચૃતિમધુરનાદૈશ્ચૃતિયુતૈઃ

न गन्धर्वालापैस्स्वरलसितगानैरुचिकरैः ।

तथैवात्मानन्दीभवति ललिताया न य यथा

कुटीमध्ये सङ्कीर्तनजकरतालैः प्रमुदितः ॥ ४४ ॥

श्री माता पराम्भा न तो सङ्गीत श्रुतियों से युक्त तथा कानों को मधुर लगने वाले माँ सरस्वती की वीणा के नादों से, और न ही मनोहर स्वर से रुचिकर गन्धर्वों के आलाप भरे गीतों से वैसी प्रसन्नचित्त होती है जैसी साधारण कुटियों में कीर्तन करने वाले भक्तों की करताल से ।

भाव - माँ भक्तों के आडम्बर हीन नामसङ्कीर्तन को जयादा मङ्गल देती हैं ।

सुराणामाचार्यैर्न रसयति नन्दीसुवचनैः

गणेशस्याश्वघैरवति न शिवा बालयपलैः ।

न कैलाशावासे शिवउमरुनादे रुचिकरा

परं भक्ताह्वाने धनरवमयूरीव चकिता ॥ ४५ ॥

माँ ललिताम्बिका न तो देवताओं के सदाचार से, न नन्दी के सुवचनों से वैसी प्रसन्न होती हैं । और बाल गणेश के चञ्चलता पूर्वक आविर्गुण से भी वैसी सुप्ती नहीं होती हैं । कैलाश पर्वत पर भगवान् शिव के उमरु की नादों में भी वैसी रुचि नहीं रखती है परन्तु भक्तों के प्रेम भरे आह्वानों पर तो जैसे बादल गर्जना से मयूरी उत्कण्ठित हो जाती है वैसी ही अवस्था वाली हो जाती है ।

भाव - माँ को भक्तों का आह्वान सर्वोपरि है ।

शिवो वा शैवो वा तदनुगमको वा परिचरः

हरिर्वा स्मार्तो वा वसुपतियरो वा प्रियधनः ।

विधिर्वा सौरो वा गणपतिपरो वा भणकरः

धमेऽर्धाङ्गीरूपे तव यजनलगाः प्रथमतः ॥ ४६ ॥

शिव हो या शैव अथवा शिव परिचर हो । विष्णु हो या वैष्णव या कुबेर का धनप्रेमी सेवक हो । ब्रह्मा जो हो या गणपति का पूजक हो अथवा यज्ञकर्त्ता हो । ये सभी पूजक देवता की अर्धाङ्गिणी के रूप में सर्वप्रथम आपका ही पूजन करते हैं ।

भाव -चाहे कोछ किसी भी देवता की उपासना करे वह वास्तव में उस देवता की शक्ति की ही उपासना है । अतः शक्ति ही सर्वोपरि है ।

सुनेत्रा मातङ्गी दशभुजवितर्कैरंशमभे

जगद्रक्षाहेतौ रिपुदलसमिद्भिर्भुजभुजम् ।

प्रबोध्य जवालाभिर्निजदलविक्रमं क्षयकरा

तमो हृत्वा पद्मे! यरणजकराग्रैः कुरु गतिम् ॥ ४७ ॥

સુનયના માતઙ્ગી હી અપની દશ ભુજાઓં કે પ્રસાર સે યુદ્ધ રૂપી યજ્ઞ મેં જગત કી રક્ષા કે લિએ શત્રુરૂપી સમિધાઓં સે અગ્નિ દેવ કો પ્રજ્જવલિત કરકે અપની સેના કી કમ્પન કો મિટાને વાલી હૈં । હે માં પદ્મા ! મેરે અજ્ઞાન રૂપી અન્ધકાર કો નષ્ટ કર મુજે ચરણરશ્મિયોં સે શરણાગતિ દે ।

ભાવ - માં શત્રુઓં કો સદ્ગતિ તથા ભક્તોં કો અભય પ્રદાન કરતી હૈં ।

ભવાબ્ધૌ જાતાનાં નનુ વિગતકાલે ગતવતાં

ભવિષ્યદ્ભૂતાનામપિ લઘુગુરુણામનુદિનમ્ ।

સમારબ્ધાનાં ચ ત્વમસિ સકલામ્નાયજનની

વિધાતુર્યોનિસ્તવામમલકમલૈસ્સમ્પ્રતિ ભજે ॥ ૪૮ ॥

માં લલિતામ્બિકા જગત મેં વ્યાપક ભૂત -વર્તમાન એવં ભવિષ્યકાલિક સમસ્ત છોટે બડે સમ્પ્રદાયોં કી જનની હૈં । હે માં! આપ બ્રહ્મા જી કી ભી ઉત્પત્તિ સ્થલ હૈં । મેં આપકા સ્વચ્છ કમલોં સે પૂજન કરતા હું ।

ભાવ - માં પરામ્બા હી સમસ્ત આમ્નાયોં (ધાર્મિક સમ્પ્રદાય)કી જનની હૈં ।

અલક્ષારૈઃ પ્રીતાં તરુણિજનસૌભાગ્યવરદાં

સુહુહુરૈરૈક્ષોગણયુવતિગર્ભ ય્યુતિકરામ્ ।

વિટહુરૈશ્શીઘ્ર યમજનિતભીતિપ્રહરણી

કથહુરં તાં ન સ્મરણપથલિસામનુભજે ॥ ૪૯ ॥

વસ્ત્રાલક્ષારોં સે વિભૂષિત, તરુણિયોં કો સૌભાગ્ય વર દેને વાલી, હુહુરોં સે રાક્ષસિયોં કે ગર્ભ કો ગિરાને વાલી, જ્ઞાન કે ટહુર સે યમરાજ કે ભય કો હરણ કરને વાલી માં પરામ્બા કો, જો મેરે સ્મૃતિ પટલ પર અક્રિત હૈં ઉસકો મેં ક્યોં નહીં ભજૂં ?

ભાવ - મહાલક્ષ્મી, મહાકાલી, મહાસરસ્વતી, સ્વરૂપિણી માં કા ભજન કિસે પ્રિયકર નહીં હૈ । અર્થાત્ સબકો પ્રિયકર હૈ ।

વિનમ્રાક્ષીં સાક્ષીં વિમલજલજાક્ષીં સુનયનાં

કૃપેક્ષાપેક્ષાર્થી ભયહરણશીલામનુભજે ।

સુનેત્રેણૈકેણ ત્વમયિ ! કુરુ સંસારતરણં

સહસ્રાક્ષિ ! શ્યામે ! સુભર તિમિરોદ્ધાટનવરૈઃ ॥ ૫૦ ॥

સ્નેહશીલ નેત્રોં વાલી, સર્વજનસાક્ષી, નિર્મલ કમલ જૈસે નયનોં વાલી, ભય હરણ કરને વાલી, માં કો મેં કૃપા દૃષ્ટિ કી કામના સે ભજતા હું । હે હજાર નેત્રોં વાલી! હે શ્યામા! એક નેત્ર કી સુધાદૃષ્ટિ સે મુજે ભી સંસાર સાગર સે પાર લગાઓ ઔર અજ્ઞાનાન્ધકાર કો દૂર કરને વાલે વરદાન સે મુજે ભર દો ।

ભાવ - માં! આપકે સહસ્રાધિક નેત્ર હૈ । બસ એક નેત્ર સે મુઝ યાચક કા ભી કલ્યાણ કર દો ।

વ્યાકરણ -કૃપા +ઈક્ષા +અપેક્ષા +અર્થી

त्वदीयं सौन्दर्यं सकलरमणीनामनुपमं

तुलातीतं रूपं सुकरुणसुधासागरतटं

न देवस्त्रिनेत्रो विरमति द्रिदृक्षावशगमाद्

कथं नेत्राभ्यां वा भवदतुलरूपं ननु जिह्वै ॥ ५१ ॥

हे माँ! आपका सौन्दर्य समस्त रमणियों में अनुपम है । आपका रूप अतुल्य सुधा सागर का तट है । जब भगवान शिव आपको अपने तीन नेत्रों से लगातार देखने की तीव्र इच्छा से निहारते रहते हैं, पर तूम नहीं छोते । तब मैं दो नेत्रों वाला आपके अनुपम रूप को मातृकृपा का इच्छुक क्यों न देखूँ ?

भाव -भगवान शिव पर साधन (नेत्र)भी अधिक है और सामर्थ्य (देव शक्ति)भी अधिक है । वे आपकी छटा को लगातार निहारते है तो मैं अल्प साधन (नेत्र)व सामर्थ्य (मनुष्य शक्ति)वाला आपकी अद्भुत जौंकी का आनन्द क्यों छोडूँ ।

विधाताहीनस्सम्भवति शिवहीनोऽपि य नरः

परं शक्त्या हीनो भवति बहुधा व्याकुलमनः ।

अपहर्षोऽका सेव्या त्रिभुवनतले शक्तिधवला

ततश्शान्तिं प्राप्याव्यवहितसुभं प्रापय भुवि ॥ ५२ ॥

व्यक्ति ब्रह्माहीन, या शिवहीन भी जू सकता है । परन्तु शक्तिहीन होने पर प्रायः व्याकुल चित्त हो उठता है । अतः शक्ति प्राप्ति के लिये त्रिभुवन में डेवल शक्तिपुञ्ज भवानी की पूजा करो । और उनसे शान्ति को प्राप्त करके ब्रह्मानन्द का आस्वादन करो ।

भाव - ब्रह्मानन्द (अव्यवहित सुभ)और उसके साधन की युक्ति शक्ति (पराम्भा)के अधीन ही है ।

न लोभो मोहो वा मदनमदजातं ज्वरभयं

न मानो द्वेषो वा तपनहिमबाधा ननु गता ।

न शोको लर्षो वा सुतयुवति जन्मं विचलनं

भवानीभक्तानां जगदभिनयं वाऽत्रा यलति ॥ ५३ ॥

माँ भवानी के भक्तों में न लोभ या मोह का भय, न कामवेग, न मान या द्वेष, न सदी गर्भी आदि द्वन्द्वभय, न शोक या लर्ष और न ही पुत्र, कलत्र सम्बन्धित व्याकुलता व्याप्त रहती है । वे तो जगत के जूवों के प्रति सद्द्व्यवहार का अभिनय मात्र करते हैं ।

भाव -माँ के भक्त संसार को अभिनय मज्ज तथा भक्ति को ही स्थायी मानते हैं ।

पुराकालात्कालोऽनवरतजगद्भक्षारुणः

महाकालश्चक्रे दलति भुवनं तीव्रतरसा

भवभक्ता लोके परिहरणदक्षा यमभयं

सुतुष्टा भोलेभ्योऽनुपममधिकारं प्रददति ॥ ५४ ॥

सृष्टि के आरम्भ से ही काल जुवों का विनाश करता रहा है । भड़ाकाल अपने यक में समस्त भुवन का तीव्रगति से पेषण कर रहा है । छतना होने पर भी हे माँ! आपके भक्त यमराज के भय को दूर करने का सामर्थ्य रखते हैं । यह आपकी भडता है कि आप अपने छोटे भक्तों को भी ऐसा अनोपा अधिकार प्रदान करती हो ।

भाव - माँ अपने भक्तों को यमराज को भी परास्त करने का अधिकार दे देती हैं ।

वराहप्राधातैश्छलमपि हिरण्याक्षरचितं

विलुप्तं सौराष्ट्रं ऋटिति कुलवैद्योपचरितम् ।

विधात्रे दत्ता ज्या सकलमथ मातुर्विलसनं

जगद्रक्षारक्षोक्षयरचितवेशामनुभजे ॥ ५५ ॥

वराह भगवान् के आघातों से हिरण्याक्ष दैत्य का छल जैसे ही लुप्त हो गया जैसे विष का प्रभाव तुरन्त कुलवैद्यों के उपचार से समाप्त हो जाता है । तब वराहावतार ने ब्रह्मा जो हिरण्याक्ष से मुक्त कराई गई पृथ्वी सृष्टि रचना के लिये प्रदान की । हे माँ ! यह सब आपका ही विवास था । आपने ही जगत रक्षा और राक्षसों के विनाश के लिये वराह का वेष रखा । आपको नमन करता हूँ ।

भाव - वराहावतार माँ का ही तेज था ।

हिरण्यकव्याहं वियति नभनिर्भिन्नमकरोत्

स्वभालं प्रह्लादं विपदि कृतमाह्लादभरितम् ।

विचित्राविर्भूतं हि तव नरसिंहावतरणं

जगद्रक्षारक्षोक्षयरचितवेशामनुभजे ॥ ५६ ॥

जिसने हिरण्यकशिपु को आकाश में ही अपने नाभूनों से खीर दिया और अपने भक्त प्रह्लाद को आनन्दित कर दिया था । वह विचित्र रूप में भस्मे से प्रकट होने वाला नरसिंहावतार आप का ही स्वरूप था । आप ही जगत रक्षा व राक्षस विनाश के लिये विविध वेश धरती हैं । आपको नमन करता हूँ ।

भाव - नरसिंहावतार माँ का ही अवतरण है ।

क्व माडेयी दुग्धं जगति सुरगोवंशजगणः

क्व नीलग्रीवो वा हरिमणिरुच्यैरश्मिसुषमा ।

क्व लक्ष्मीपीयूषे यदि न भवदाकारकमठे

जगद्रक्षारक्षो क्षयरचितवेशामनुभजे ॥ ५७ ॥

हे माँ! यदि आप कृष्णावतार लेकर समुद्रमन्थन में सद्योग न देती तो कहां से कामधेनु का अमृतमय दुग्ध और गोवंश होता, कहां से शिव नीलकण्ठ कलवाते, कहां से कौस्तुभ मणि की शोभा होती, कहां से लक्ष्मी और अमृत का प्राकट्य होता ? यह सब माँ की कृपा से ही सम्भव हो सका । आपको नमन करता हूँ ।

भाव - कृष्णावतार माँ का ही अवतरण है ।

यदा शस्त्रे शास्त्रे पतितमभवद् क्षत्रनिवृत्तः
ऋषीणां नारीणामपथितवरङ्गे विचरणे ।

तदा शस्त्रं धृत्वा परशुमपरार्थे प्रकटितां
जगद्रक्षारक्षोक्षयरथितवेशामनुभजे ॥ ५८ ॥

जब शस्त्र और शास्त्र की मर्यादा से क्षत्रिय समूह रक्षित हो गया । ऋषियों के मस्तक छेदन तथा स्त्रियों से यौनाचार उपाय पापकर्म में निरङ्कुश क्षत्रिय लिप्त हो गये । तब असहायों की रक्षा के लिये परशु (हरसा)शस्त्र लेकर भगवान परशुराम के रूप में प्रकट होने वाली माँ पराम्बा जिसने राक्षस विनाश और जगत की रक्षा के लिये वेश धारण किया उनको नमन करता हूँ ।

भाव - भगवान परशुराम माँ का ही अवतार थे ।

विरामारामारा मदनयतिमायादिजगतां
दशग्रीवाभाराद्रक्षितमकरोद्रावणतनुः ।
सुमर्यादागारो रघुपतिबलिष्ठो तव वपुः
जगद्रक्षारक्षोक्षयरथितवेशामनुभजे ॥ ५९ ॥

जो काम प्रसार के लिये विराम, संन्यासियों के लिये आनन्दस्वरूप, और मायादि जगत के लिये शत्रुस्वरूप हैं । जिन्होने रावण के शरीर को दश सिरों के भार से मुक्त किया । जो मर्यादा का आगार हैं, बलिष्ठ हैं वे श्री रामचन्द्रजी भी आपका ही शरीरभूत हैं । जगत रक्षा व राक्षस विनाश के लिये विविध वेश धारण करने वाली माँ आपको नमन है ।

भाव - भगवान श्री राम माँ का ही स्वरूप है ।

व्याकरण - विराम +आराम +आराः

सुगीता गीता याऽभिलभुवनपीताऽमरसुधा
न कृष्णश्यामा सापि सुमधुरवंशीकरधरा ।
परित्रातुं साधोर्विघटयितुमभ्ये जलदलं
जगद्रक्षारक्षोक्षयरथितवेशामनुभजे ॥ ६० ॥

जिन्होने उस भगवद्गीता को गाया जो समस्त भुवन के लिये सुधामय है । वह भगवान श्री कृष्ण नहीं थे । अपितु वंशी धात्र में धरण करने वाली श्री राधा जी ही थी । सज्जनों की रक्षा और दुष्टों का विनाश करने वाले श्री कृष्ण शक्ति का ही स्वरूप है । जगत की रक्षा और दुष्टों के विनाश के लिये विविध रूपों को धारण करने वाली पराम्बा का मैं भजन करता हूँ ।

भाव - भगवान श्री कृष्ण साक्षात् ललिताम्बा ही हैं ।

अहिंसा सन्देशैर्दनुजमनुजान्तुष्टिमनयत्
ध्यादाक्षिण्यैर्वा प्रबलरिपुविद्वेषमजयत् ।

विशास्ता बुद्धो मारजिदपि तवैवाङ्गरयितः

जगद्रक्षारक्षोक्षयरयितवेशामनुभजे ॥ ६१ ॥

जिन्होत्रे अपने दिव्य अहिंसा के सन्देशों से दुर्जन -सज्जन सबको सन्तुष्ट किया । दया-दाक्षिण्यादि सद्गुणों से द्वेषादि षड्रिपु दल को जूता । वल सद्गुणदेष्टा छन्द्रीय विजेता भगवान् बुद्ध आपके ही अङ्गों से उत्पन्न हुआ थे । अतः दुष्ट दलन और भक्त भरण करनी माँ का मैं भजन करता हूँ ।

भाव - सब अवतार माँ की अङ्गुलियों से ही उत्पन्न हैं (श्री ललिता सल्लसनाम स्तोत्रम्)

प्राण्ये कोषाणां सुततरुणि सम्बन्धविह्वले

रमे! गौरि ! श्यामे ! नु करुणविलापाद् प्रथमतः ।

विपद्काले देव्यास्मरणवशगाया भयदरा

हि दिव्यामूर्तिर्वै सततमपि नः पातु विजया ॥ ६२ ॥

जब धन नष्ट हो जाता है । पुत्र कलत्र से सम्बन्ध टूट जाता है और जूव असहाय होकर आर्त स्वर से रो रहा ! रो गौरी ! रो श्यामा, पुकारने लगता है, उस पुकार से पहले ही (माँ की तरफ ध्यान मात्र होने पर भी) विपत्ति काल में स्मरण मात्र से भय दूर करने वाली श्रीमाता जू की दिव्य विश्वविजयी मूर्ति सतत हमारी रक्षा करे ।

भाव -माँ चिन्तन मात्र से ही प्रसन्न होकर पुकारने से पहले अच्छा पूर्ण करती है ।

मनीषानैपुण्यं भलु यलति यावद् मतिमतां

त्वदीयाभाभासं प्रभवति न तावद् विमनसः ।

यदा विद्याबुद्धेर्बलमभिभवद् सज्जनगणः

सदा नौति स्तौति प्राणमति नु दुर्गामथ गतिः ॥ ६३ ॥

जब तक बुद्धिमानों की बुद्धि यलती है तब तक माँ की महिमा का आभास मात्र भी नहीं होता । जब सज्जनवृन्द अपनी विद्या बुद्धि आदि के अलङ्कार को पराजित समझकर दुर्गा को सतत नमन करता है, स्तुति करता है तब जाकर उसको आत्मज्ञान होता है ।

भाव -माँ का रहस्य विद्या -बुद्धि बल से नहीं अपितु आत्मसमर्पण से ही ज्ञात हो सकता है ।

विदित्वा सद्भिदां तव यरणसेवाऽमृतकलां

विरथ्य स्तोत्रादीन् हि सदनसपर्यामतनिष्ठः ।

अनार्या भिद्यन्ते यतिपतिमतिस्तम्भितनयाः

मताद्वैतं स्थाप्य प्रवचनमभूतत्त्वमसि भो ॥ ६४ ॥

जगद्गुरु आद्य शङ्कराचार्य जू ने माँ के यरण सेवा रूपी अमृतकलात्मक विद्या को जानकर, स्तोत्रादि की रचना करके पञ्चसदन पूजा का प्रचार किया । सन्त शिरोमणि जगद्गुरु की ऋतम्भरा प्रज्ञा से अनार्य (अवैदिक) लोग पराभूत हो गये और तब उन्होंने आर्यवर्त में ऐकमात्र वैदिक सनातन अद्वैत मत की स्थापना करके उपदेश किया कि वल परमात्मा तुम ही हो ।

ભાવ -જગદ્ગુરુ શકુરાચાર્ય જી ભગવતી કે હી ઉપાસક થે ।

કનીકુનાથશ્ચર્પટિભરભરીનાથવરદાઃ

ગહીનીનાથો ભારતિભરથરીગોરખયતિઃ ।

જલેન્દ્રો મત્સ્યેન્દ્રાદિગુરુનવનાથાસ્તવ સુતાઃ

તવાજ્ઞાવિજ્ઞાને વિદધતિ નુ રક્ષાં ભવભયાદ્ ॥ ૬૪ ॥

સર્વસમર્થ કનીકુનાથ, ચર્પટિનાથ, ભરભરીનાથ, ગહીનીનાથ, ભારતિનાથ, ભરથરીનાથ, ગોરખનાથ જાલન્ધરનાથ
ઔર મત્સ્યેન્દ્રનાથ યે નૌ નાથ માં પરામ્બા કે હી પુત્ર હૈ । યે સબ માં કી આજ્ઞા કે સંરક્ષણ મેં હી ભવભય સે જીવોં
કી આજ ભી રક્ષા કરતે હૈ ।

ભાવ -નવનાથ માતૃશક્તિ કે હી ઉપાસક હૈ ।

વિરૂપાચૌરડ્ગીસરહકિલપાનાગબુધપાઃ

લુહીપાડેડ્ગીપામહિકુસુલિનાગાર્જુનસમાઃ ।

શશલીપા ડોમ્ભીપા કરહમણિભદ્રાઃ પણહપા

અમી સિદ્ધા વૃદ્ધાસ્તવ ચરણભદ્ધા ગિરિસુતે ॥ ૬૬ ॥

હે માં! વિરૂપાક્ષ, ચૌરડ્ગી, સરહપા, કિલપા, નાગપા, બુધપા, લુહીપા, ડેડ્ગીપા, મહિપા, કુસુલિપા, નાગાર્જુન,
શલીપા, ડોમ્ભીપા, કરહપા, મણિભદ્ર ઔર પણહપા આદિ જ્ઞાનવૃદ્ધ ૮૪ સિદ્ધ ભી આપકે ચરણોં કી સેવા મેં બન્ધે
હુએ હૈ ।

ભાવ -સમસ્ત સિદ્ધ માં કી હી શરણ મેં હૈ ।

યદા ધ્યાનૂભક્તશ્છુરતિ નિજશીર્ષ ચરણયોઃ

યદા જ્યાનીચૌરો હરતિ ધનિનાં દર્પકરણમ્ ।

યદા બડ્ગે રામે ભુવિ પરમહંસે પથિ ગતે

તદા તુષ્ટા તેભ્યશ્છવિશશિમુખીસમ્મુખમભૂદ્ ॥ ૬૭ ॥

જબ ધ્યાનૂ ભક્ત માં કે ચરણોં મેં અપના શીશ ચઢાતે હૈ, જબ જ્યાની ચૌર ધનિકોં કે અહકાર કે સાધન
(ધન)કો ગરીબોં કો બાંટને હેતુ હર લેતે હૈ, જબ બડ્ગાલ કે દક્ષિણ કાલી મઠ મેં રામકૃષ્ણ પરમહંસોં કે રાસ્તે પર
ચલ પડતે હૈ તભી પ્રસન્ન હોકર માં પૂર્ણેન્દુમુખી ભગવતી ઉનકો દર્શન દેકર કૃતાર્થ કર દેતી હૈ ।

ભાવ -પૂર્ણ સમર્પણ હી દેવ પ્રત્યક્ષીકરણ કા સાધન હૈ ।

સ કર્તા કાવ્યાનાં હિ સકલગુરૂણામતિબલઃ

પ્રયાસેનાવામો ભુવિ ખલુ મહાશૈવપદવીમ્ ।

મહાતન્ત્રાચાર્ય તમભિનવગુપ્તં બહુમતં

સ્મરાત્પૂર્વ તુષ્ટાં સુજનવરદાં વિસ્મરતિ કઃ ? ॥ ૬૮ ॥

જો કાવ્યાદિ કે નિર્માણ કર્તા, સદુરૂઓં મેં શ્રેષ્ઠ હુએ । જિન્હોને અપની તપસ્યા સે મહાશૈવ કી પદવી પ્રાપ્ત કી ।
ઉન મહાતન્ત્રાચાર્ય મહામહિમ જગપ્રસિદ્ધ આચાર્ય અભિનવગુપ્ત કો યાદ કરને સે પૂર્વ ઉન પર કૃપા કરને વાલી,
ઉન્હે વરદાન દેને વાલી, ઉનકી સેવા સે સન્તુષ્ટ માં ભગવતી કો કૌન ભૂલ સકતા હૈ ?

ભાવ -આચાર્ય અભિનવ ગુપ્ત પર ભી માં કી વિશેષ કૃપા થી ।

મહામાયા દુર્ગા ત્વમસિ ચિત્તિરૂપા હિમવતી

પરાશક્તિશ્ચામા વિજયપરમજ્યોતિરમલા ।

ત્રિકોણે ઐ હ્રીં શ્રીં લલિતવદના ષોડશકલા

જગન્માતો દેહિ સ્મરશરણે! પુત્રપદવીમ્ ॥ ૬૯ ॥

હે માં! આપ મહામાયા, દુર્ગા, ચિત્તિરૂપા, હૈમવતી, પરાશક્તિ, શ્યામા, વિજય કી પરમજ્યોતિ, નિર્મલા આદિ નામોં
સે વિખ્યાત હો । આપ શ્રીચક્ર કે ત્રિકોણ મેં ઐ હ્રીં શ્રીં સ્વરૂપિણી, સુમુખી, ષોડશી સ્વરૂપિણી હો । હે માં! આપને
કામદેવ કો ભી શરણ દી હૈ, કૃપા મુજે ભી પુત્ર પદ પ્રદાન કરે અર્થાત્ મુજ નિષ્કામ કો પુત્ર પદ દેના આપકે લિએ
સહજ હી હૈ ।

ભાવ -બીજ (ઐ - હ્રીં - શ્રીં)કા રહસ્ય ગુરુમુખ ગમ્ય હૈ ઇસે પરમ્પરા સે સમજે ।

ત્રયી શુદ્ધા શક્તિસ્ત્રિપુરરમણીજ્ઞાનકલિકા

ભવાની શ્રીવિદ્યા પરમપુરુષા કારણગતા ।

શિવા કાલી તારા ભુવિ પરમધામા સુલલિતા

જગન્માતો દેહિ સ્મરશરણે! પુત્રપદવીમ્ ॥ ૭૦ ॥

આપ ત્રયી, (વેદત્રયી -ગુણત્રયી -ત્રિપુરા), શક્તિ, ત્રિપુરાધિષ્ઠાત્રી, જ્ઞાનકલા, ભવાની, શ્રીવિદ્યા, પરમપુરુષા,
કારણભૂતા, શિવા, કાલી, તારા તથા જગત કા પરમ ધામ લલિતા ત્રિપુર સુન્દરી હો । હે માં આપને કામદેવ

ભાવ -માં હી વિવિધ દેવિયોં કે રૂપ મેં વિરાજિત હૈ ।

સુમેરૌ શ્રીચક્રેડભવદગણિત ક્ષેત્ર જનની

મહારાણી યન્ત્રે પ્રકટિતશિવે! શોભિતશિવે !

સદા પ્રેતાસીનેડભયકરિ ! પરબ્રહ્મમહિષિ !

જગન્માતો દેહિ સ્મરશરણે! પુત્રપદવીમ્ ॥ ૭૧ ॥

હે માં! આપ સુમેરુ પર્વત પર શ્રી ચક્ર મેં અસંખ્ય લોકોં કી રચના કરતી હો । હે મહારાણી! હે સુન્દરી ! હે શ્રી
યન્ત્ર મેં પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપિણી! હે પગ્થ પ્રેતાધિષ્ઠિત ! હે અભય દેને વાલી ! હે કામદેવ કો શરણ દેને વાલી માં! મુજ
નિષ્કામ કો ભી પુત્ર પદ પ્રદાન કરે ।

ભાવ - સમસ્ત બ્રહ્માણ્ડ માં કા હી વિલાસ હૈ ।

स्तुतौ औं औं औं नगपतिसुता रम्यवदना

मतौ ह्रीं ह्रीं ह्रीं ह्रीं सकलशिवशक्त्यैक्यसुलभा ।

कलौ क्लीं क्लीं क्लीं क्लीं विकट तटि ! कालीकुलमुदा

अवर्णाऽऽविर्भूता कथटतपवर्गा त्वमसि मा ॥ ७२ ॥

स्तुति काल में आप औं बीजात्मक सुन्दर मुग्ध वाली पर्वत राज पुत्री हैं । बुद्धि में आप ह्रीं बीज में शिवशक्ति की ओकता का सरल आभास कराने वाली हैं । कलियुग में आप क्लीं (क्री)बीज में भयानक रहस्यों वाली, काली सम्प्रदाय की आनन्द देने वाली हैं और आप वर्णा रहित होने पर भी क-थ-ट-त पवर्गादि रूप में प्रकट होने वाली मातृका स्वरूपा हो ।

भाव -आप ही समस्त मन्त्र एवं मातृका स्वरूपिणी हैं ।

रक्षैर् रं रं रक्षति शठशीर्ष प्रदलनैः

भुजैर्भं भं भं भं भुजति शिपुजावे प्रचलनैः ।

वधैर्वं वं वं वं वधति परपक्षं प्रतिपलैः

शुभैस्सं सं सं सं सुरति निजपक्षं विडसनैः ॥ ७३ ॥

हे माँ! आप विनाशक गति से शत्रु के सिर पर चढ़ाई करती हैं । तीव्र प्रहार करने वाली भुजाओं से शत्रु जाल समाप्त करती हैं । प्रतिक्षेप प्रहारों के द्वारा शत्रुसमूह का संहार करती हैं और अपने कल्याण कारक हारों के द्वारा अपक्षे पक्ष को सुध देती हैं ।

भाव -रं, भं, वं, सं आदि बीजों का अर्थ सम्प्रदायानुसार गुरुमुग्ध से समझेम् ।

महायोगी देवीं सितशशिकलावर्णमर्णां

वियोगी संसारे हि तिथिमनुवर्णनं ललिताम् ।

लसद्भावावृषां जपति नृगाणस्त्र्यक्षरमनुं

अगम्याज्ञानैर्वा परमगुरुगम्यामनुभजे ॥ ७४ ॥

महायोगी भगवती को पूर्णचन्द्रकला (चोडशी)मन्त्र रूप से, वियोगी संसार में रहता हुआ भी तिथि वर्णात्मक (पञ्चदशी)मन्त्र से, साधारण भक्त तेजस्वी त्रिवर्ण (बाला मन्त्र)से भजता है । माँ भगवती अज्ञान से अगम्य है परन्तु परमगुरु के मुग्ध से ही गम्य है ।

भाव - माँ के बाला, पञ्चदशी, चोडशी मन्त्र गुरु मुग्ध से ही ग्रहण करके उपास्य हैं ।

न सख्यास्त्राभ्यासैर्ध्वनजपविप्राशनशतैः

न तीर्थेष्वामासैर्द्विद्वन्द्वकथाकर्णगमनैः ।

निवीनात्मा भाति प्रतिपदि हि नाऽऽम्बरधरैः

महामायापादे पतनमथ यावन्न भवति ॥ ७५ ॥

સદ્ શાસ્ત્રાભ્યાસ, હવન, જપ, બ્રાહ્મણ ભોજન, તીર્થસેવા, સ્નાન, હરિ હર કથા શ્રવણાદિ સે યહ આત્મજ્ઞાન નહીં હોતા । ન હી વિવિધ આડમ્બર ધારણ કરને સે યહ છિપા હુઆ આત્મા પ્રકટ હોતા હૈ । જબ તક મહામાયા કે ચરણોં મેં આત્મસમર્પણ નહીં હોતા તબ તક આત્મ જ્ઞાન નહીં હોતા ।

ભાવ - માં કી શરણાગતિ હી આત્મજ્ઞાન કા સાધન હૈ ।

મહામોહાઘાતઃ પ્રબલસ્પિસડ્ઘાતપતનં

વૃથૈવાશાપાશં કનકતરુણીકલ્લનકથા ।

યશોલિંગસાદાસ્યં ધનજનનતૃષ્ણાભવભયં

ઇદં સર્વ જાલં તવ ચરણપીયૂષમહરદ્ ॥ ૭૬ ॥

મોહાન્ધકાર પીડા, ષડ્ સ્પિ જાલ મેં ગિરના, આશા પાશ બન્ધન, ધન -સ્ત્રી, રૂપી દલદલ કી મનોહર કથા પ્રેમ, યશ કી કામના કી અધીનતા, ધ ન-પરિવાર કી તૃષ્ણા ઔર ભવભય, ઇન સમસ્ત મોહાત્મક જાલ કો શ્રીમાતા કે ચરણોં સે નિકલને વાલી અમૃત ધારા ને નષ્ટ કર દિયા હૈ ।

ભાવ - માં કા ચરણામૃત સમસ્ત મોહમાયા કો હર લેતા હૈ ।

મહામાયાજાલં વિતતમતિસૂક્ષ્મં દૃઢંતમં

યશોમોક્ષાકાઙ્ગા ક્વચિદ્દતુલસિદ્ધેર્મધુરતા ।

જગન્માતો યાચે ન જગતિ કુટુમ્બાદિગરલં

સદાહં સંચાચે તવચરણપીયૂષલહરીમ્ ॥ ૭૭ ॥

મહામાયા કા જાલ બહુત સૂક્ષ્મ પરન્તુ મજબૂત ઔર વિસ્તૃત હૈ । કહીં યશ યા મોક્ષ કી આકાઙ્ગા, કહીં અનુપમ સિદ્ધિયોં કી મધુરતા હૈ । હે માં જગદમ્બા ! મૈં આપસે સાંસારિક પરિવારાદિ કે વિષ કી કામના નહીં કરતા । પરન્તુ આપકે ચરણામૃત લહરી કી કામના મુઝે અવશ્ય હૈ ।

ભાવ - માં કા ચરણામૃત સર્વોપરિ હૈ ।

લલાટે સૌભાગ્યાભયદતિલકં કુકુમયુતં

મુખે મન્દં મન્દં સ્મિતમૃદુધરં બિમ્બમધરમ્ ।

અરાલોધાને વૈ શિખિનમિવ તાટકુનટનં

શિવાડ્ગી વામાડ્ગી નિજશરણમડ્ગી કુરુસુતમ્ ॥ ૭૮ ॥

મસ્તક પર સૌભાગ્ય રૂપી અભય સ્વરૂપ કુકુમ કા તિલક, મુખ પર મન્દહાસ્ય સે કોમલ બિમ્બ ફલ જૈસા અધરોષ, કેશ રૂપી મનોહર બગીચે મેં કર્ણભૂષણ રૂપી મયૂરોં કા નર્તન, ઐસા દિવ્ય સ્વરૂપ હૈ મેરી માતા કા । આપ શિવરૂપી અડ્ગો વાલી તથા શિવ કે વામાડ્ગ મેં નિવાસ કરને વાલી હો । આપ મુઝે અપને પુત્ર કો ભી અપની શરણ પ્રદાન કરો ।

ભાવ -આપ શિવ કો આશ્રય દેને વાલી હૈ અતઃ અપને પુત્ર કો ભી અપની શરણ પ્રદાન કરેં ।

जटाजाले चन्द्रो धरति धनमायाऽऽवृतछविं
चिताभस्मालेपैरभिभवति शैवेशशिखरम् ।

विराजन्तं राजन्तममरशिवं धारयति या

शिवाङ्गी वामाङ्गी निजशरणमङ्गी कुरुसुतम् ॥ ७९ ॥

आपके जटाजाल में चन्द्रमा वैसे ही सुशोभित होता है जैसे बादलों से घिरने पर । चिता की भस्म के लेप से शोभित शरीर पर्वतराज हिमालय की भी जो तिरस्कृत करता है, उसीसे तेजस्वी सदाशिव को अपने अर्धशरीर में आपने आश्रय दिया है । आप शिवाङ्गी है वामाङ्गी है, मुझ अपने पुत्र को भी स्वीकार करो ।

भाव - पूर्ववत्

प्रबाधाबाधार्थं प्रभवति शिवाह्दं तव वपुः

सुभोगान्दानार्थं विलसति विद्यानन्दलतिका ।

शिवाशर्वाभ्यां वापि लसितमभ्यङ्गेन वपुषा

शिवाङ्गी वामाङ्गी निजशरणमङ्गी कुरुसुतम् ॥ ८० ॥

आपका आधा शिवमय शरीर विशेष बाधाओं को शान्त करने में समर्थ है और आधा गौरी शरीर विद्यानन्द लता के समान भोग-मोक्ष प्रद है । आप अर्धनारीश्वरा रूपी अभ्यङ्ग शरीर से सुशोभित हैं । आप शिवाङ्गी है-

भाव - माँ की अर्धनारीश्वरा हैं ।

सुधासिन्धो ! मातः ! त्वमयि ! बहुधा भ्यातिमगमः

पिपासां जिज्ञासां नु मम हृदयाशां प्रशमय ।

पुनर्पौन्यैः बह्वं तमतिमृतिमायाभयभरं

शिवाङ्गी वामाङ्गी निजशरणमङ्गी कुरुसुतम् ॥ ८१ ॥

हे सुधा सागर! हे माँ! आप विध्यात है अतः मेरी प्यास और मन की जिज्ञासा व आशा को शान्त करो ।

बार-बार मृत्युचक्र में भयभीत अपने पुत्र को अपनी शरण प्रदान करो । आप शिवाङ्गी है-

भाव - आप सर्वसमर्था है, कृपया मुझे अपना लो ।

नु दण्डयन्ते येऽपिलभुवनमातुश्चरणायोः

तद्वैषां पाप्मानो ननु भुवि पतन्तील सल तैः ।

महाघोराद्धोरं सकलमघकोषं व्ययकरी

शिवाङ्गी वामाङ्गी निजशरणमङ्गी कुरुसुतम् ॥ ८२ ॥

जो श्रीमाता के चरणों में दण्डवत् प्रणाम करते हैं उनके पाप भी साथ में धराशयी हो जाते हैं । आप महापातकों के समूह को भी नष्ट करने वाली हैं । आप शिवाङ्गी है

भाव - माँ के चरणों में लेटने वालों के पाप भी जमीन पर गिर जाते हैं और ज़ुब पापमुक्त हो जाता है ।

ગણેશે ચાતુર્ય વહતિ બહુકાવ્યાદિશિખરં
મહાસેને શૌર્ય જયતિ દનુજનામપિ બલમ્ ।

ઇદં ભેદં ભિત્ત્વા સદયમવલોક્યોડહમધુના
શિવાડ્ગી વામાડ્ગી નિજશરણમડ્ગી કુરુસુતમ્ ॥ ૮૩ ॥

આપકા એક પુત્ર ગણેશ કાવ્યાદિ કલાઓં કે શિખર પર વિરાજિત હોકર બુદ્ધિમાનોં મેં શ્રેષ્ઠ હું । દૂસરા પુત્ર કાર્તિકેય
રાક્ષસોં કા વિજેતા હોને સે શૂરવીરોં મેં શ્રેષ્ઠ હું । હે માં! મૈં ભી તો આપકા પુત્ર હું । અતઃ ઇસ ભેદભાવ કો છોડ્કર
દયાદૃષ્ટિ સે મુઝ પર દૃષ્ટિપાત કરેં । આપ શિવાડ્ગી હૈ

ભાવ - માં! મુઝે ભી અપના પુત્ર માનકર કૃપા કરેમ્ ।

વિહારે વાડડહારે પથિ ગમનકાલે જનનિ! વા

વિચારે વાડડચારે હવનહવિદાને ભગવતિ !

પ્રદાને વાડડદાને પરમનવધાને ભુવિપતન્

સ્વભાવો દુસ્ત્યાજ્યોશિવશિવશિવેતિ સ્મલતિ વાક્ ॥ ૮૪ ॥

ભ્રમણ હો યા ભોજન યા યાત્રા કાલ હો, વિચાર હો યા આચરણ યા યજ્ઞહુતિ કાલ હો । આદાન હો યા પ્રદાન
અથવા અસાવધાની સે ભૂમિ પર સ્મલન હો, તબ ભી હે માં! સ્વભાવ ત્યાગ કઠિન હૈ ક્યોહ્નિ સભી દશાઓં મેં મેરે
મુખ સે શિવ -શિવ -શિવા” ઐસા શબ્દ નિકલતા હૈ ।

ભાવ - માં! આપકા નામજપ હી મેરા સ્વભાવ બન ચુકા હૈ ।

કુલાચારૈર્હીનો જપતપસિ દાને ન કુશલઃ

કદાચારે લીનો મમ મનસિ ભક્તિર્ન વિપુલા ।

કૃપાપાત્રત્વં નેતિ સદસિ વિહાય ત્વમતુલે !

સદા વૈ પુત્રત્વં સતતમવધેહિ સ્મિતમુખિ ! ॥ ૮૫ ॥

માં! મૈં કુલ વ આચાર સે રહિત હું । જપ-તપ -દાન મેં ભી નિપુણ નહીં હું । કદાચાર (પાપાચરણ)મેં લિમ મેરે
મન મેં અત્યાધિક ભક્તિ ભી નહીં હૈ । આપકી સભા મેં મેરી પાત્રતા -અપાત્રતા કા વિચાર ન કરકે મેરી પુત્રતા (કિ
મૈં આપકા પુત્ર હું)કા હી ખ્યાલ કરકે મુઝ પર કૃપા કરો ।

ભાવ - માં! મેરે વિષય મેં પાત્રાપાત્ર કી અપેક્ષા પુત્રતા કો ધ્યાન મેં રખેમ્ ।

પતિસ્તે બ્રહ્માણં જનિકરણવિધ્વંસનપટુઃ

મનીષાવિદ્વાનાં કરણહરણૌ વૈ તવ સુતૌ

કલં ભક્તેરલ્પં ન ભવતિ ઘરાધીશતનયે !

સુવિજ્ઞાનાં ગણ્યોડહમભવમતીવાલ્પમતિમાન્ ॥ ૮૬ ॥

हे माँ! आपका पति ब्रह्माण्ड को उत्पन्न एवं नष्ट करने में समर्थ है । आपके दोनों पुत्र क्रमशः बुद्धिदान एवं विघ्नहरण में समर्थ हैं । हे! पर्वतराज सुता! भक्ति का ફल सामान्य नहीं होता क्योंकि मैं मन्दबुद्धि भी आपकी कृपा से बुद्धिमानों में गिनती करने योग्य सा हो गया हूँ ।

भाव - माँ का पुत्र बनने पर उपरोक्त ફल तो अवश्यम्भावी ही है ।

क्व लोके शाक्तानां सुमधुरिमपीयूषमनघं

क्व कृष्णः पक्षाणां बलरहितकाकोऽल्पवयसः ।

भवदीक्षापाङ्गाद् डरसन्नि ! डरेवयसमिव

अपात्रं हे ! मातस्सरसिजसुधापात्रमभवम् ॥ ८७ ॥

हे माँ! कहाँ तो संसार में शक्ति उपासकों का मधुर अमृत अर्थात् आपकी भक्ति और कहाँ मैं पङ्खादि बल से रहित छोटा काला कौआ । (पक्ष में)पक्ष (सम्प्रदायादि)के बल से रहित थोड़ा उम्र का कृष्ण (लेपक)नामक बालक । हे शिव पत्नी! आपकी दीक्षा दृष्टि से ही मैं वैसे ही अमृत का अधिकारी हो गया जैसे भगवान श्री राम का कौआ (काक मुसुण्डि ७)भक्ति रूपी सुधा के पात्र हो गये ।

भाव -स्पष्टमेव ।

गणेशार्यमणो पुनरपि नमो लोकपतये ।

नमस्ते साम्बायामरविभुशिवायादिगुरवे ।

पुमान्नारीभेटैर्हि रक्षितपरब्रह्मपदगे

नमश्श्यामादण्डासहितललिते! कल्पतरवे ॥ ८८ ॥

गणेश, सूर्य, विष्णु, शक्ति सहित व्यापक आदिगुरु शिव को नमस्कार है । पुत्रेषु व नारी के भेदों से रहित परब्रह्म स्वरूपिणी, श्यामा व दण्डा सहित हे कल्प वृक्ष स्वरूपिणी माँ ललिताम्बा ! आपको नमन है ।

भाव -माँ सगुण रूप में ही पञ्चाङ्गाय स्वरूपा हैं । निर्गुण में परब्रह्म ही है ।

सुभं वा दुःखं वा बहुधनमरं वाऽविभवता

विरक्तासक्तं वा जगति सबलं वा बलवियुक् ।

छि निःश्वासोच्छ्वासैरपि रथय मालामनुपमां

समाहृत्याज्ञानं भज सततमम्बामयि ! मनः ॥ ८९ ॥

सुख हो या दुःख, धन या निर्धन, विरक्त हो या आसक्त, बलवान हो या निर्बल, हे मेरे मन ! श्वासों की अनोपमी माला बनाकर अज्ञान को दूर करके लगातार पराम्बा भगवती का भजन करो ।

भाव - प्रत्येक अवस्था में माता का भजन यलता रहना चाहिये । प्रत्येक श्वास में स्मरण होता रहे ।

द्विवा वा रात्रौ वा सततमनुभूतौ प्रतिदिनं

भृडानीं रुद्राणीमनवरतवन्धामनुभजे ।

તવાપાર્ણો ! કર્ણો પ્રવિશતિ કદાચિન્મમ વચઃ

કદાચિન્માતઙ્ગી મમ વચનતુષ્ટા નુ ભવિતા ॥ ૯૦ ॥

દિન હો યા રાત, મੈ પ્રતિક્ષણ પૂજ્યા માં મૂડાની, રૂદ્રાણી કા ભજન કરતા હૂં । હે માં! કભી ન કભી તો આપકે કાન મેં મેરા વચન પ્રવેશ કરેગા, કભી ન કભી તો આપ મેરે ભજન સ્મરણ સે પ્રસન્ન હો હી જાઓગી । ઐસા મેરા વિશ્વાસ હૈ ।

ભાવ - માં અપને ભક્તોં સે પ્રસન્ન હો હી જાતી હૈ ।

જગન્માતર્માતો મરણરહિતાત્મેતિ કથિતઃ

ભવદ્દર્શોત્કણ્ઠે મમ મનસિ ધૈર્ય સુવિપુલમ્ ।

પુરા વા પશ્ચાદ્ વા ભુવિ જનનજન્માન્તરમપિ

કથચ્ચિન્નાકિચ્ચન્ તવ ચરણભક્તો નુ ભવિતા ॥ ૯૧ ॥

હે જગજનની! આત્મા અમર હૈ મૈને ઐસા સુના હૈ, ઔર આપકે દર્શનોં કી પ્રતીક્ષા કે લિએ મેરે મન મેં ધૈર્ય બહુત હૈ । અબ યા બાદ મેં, ઇસ જન્મ યા જન્માન્તર મેં, કભી ન કભી તો મૈં ક્ષુદ્ર જીવ આપકે ચરણોં કા દાસ બન હી જાઊંગા ઔર આપ પ્રસન્ન હો હી જાઓગી ।

ભાવ - માં ભક્તવત્સલા હૈ ।

વ્યાકરણ - કથચ્ચિદ્ ++અકિચ્ચન્

નિયુક્તા ગીર્વાણા ભુવનપતિસેવાતિપથિષુ

મહામાયાજાલે ભ્રમિતમિવ શોચન્તિ ભવજાઃ ।

પ્રિયં પુત્રં મત્વા નિજચરણસામીપ્યવરદે!

સુરમ્યાકુલે સ્થાપ્ય ક્ષયરહિતહર્ષ જનય મે ॥ ૯૨ ॥

આપને દેવોં કો મહાદેવ કી સેવાદિ કાર્યોં મેં નિયુક્ત કર રખા હૈ । જીવ આપકે માયાજાલ મેં ભ્રમિત હો રહે હૈં । હે ચરણ સામીપ્ય દેને વાલી માં! મુઝકો અપના પ્રિય પુત્ર જાનકર અપની ગોદ મેં બૈઠાકર મુઝે અક્ષય હર્ષ પ્રદાન કરો ।

ભાવ - માતા ને સબ દેવોં, જીવોં કો વ્યસ્ત કર રખા હૈ । મુઝે વ્યસ્ત ન કરકે આપકી ગોદ કા આનન્દ પ્રદાન કરેં ।

રતે નેત્રે હૃદ્યે ભવદતિમનોલ્લાસિતતનૌ

સુકર્ણોં તૃપ્તૌ વૈ ગુણરસઘટ્ટૈઃ પાનકરણાદ્ ।

ઇમૌ દ્વૌ દ્વાવિત્યં સમુપપદિતું જેતૃપદર્વી

રસજ્ઞા હ્રીં હ્રીં હ્રીમિતિ જપતિ દેવીં હિ તરસા ॥ ૯૩ ॥

આપકે મનોહર શરીર કી શોભા મેં લીન મેરે દોનોં નેત્ર આપકા દર્શન કર પ્રસન્ન હૈં । મેરે દોનોં કાન આપકે ગુણોં કા શ્રવણ કરકે સન્તુષ્ટ હૈં । યે દો-દો હૈં ઔર મૈં અકેલી, યહ સોચકર હી જિહ્વા ઇનકો (નેત્ર -કાન) જીતને કી ઇચ્છા મેં ઔર અધિક વેગ સે હ્રીં હ્રીં ઐસા માં કા નામ જપતી હૈ ।

भाव -मेरी जिह्वा निरन्तर आपका भजन करती है ।

न वित्ते मत्तृष्या मलिनमपि चित्तं न रिपुभिः

न रामाभोगेषु भ्रमति नु यतीव स्थिरमनः ।

न विज्ञानापेक्षा जनपदसुप्तेष्वपि न पुनः

भवद्भक्तिं देहि स्तुतिमधुरतुष्टे ! प्रतिहृलम् ॥ ८४ ॥

माँ! मेरी न धन में तृष्णा है, न मेरा मन काम कोघाटि शत्रुओं से मैला है । संन्यासी की तरह स्थिर मेरा मन स्त्री सौन्दर्यादि भोगों में भी भ्रमित नहीं है । राज्य सुभ व यमत्कारों की भी मुझे धृष्टता नहीं है । हे मधुर स्तुति से प्रसन्न होने वाली माँ! इस रचना से प्रसन्न होकर मुझे आप अपनी भक्ति ही प्रदान करें ।

भाव - मैं केवल आपकी निर्मल भक्ति का याचक हूँ ।

अनेकैर्धामैस्स्तुतिवचनगाथास्तव कृता

धृमा विद्यन्ते वै कनकरजताभूषणमिव ।

यथा रम्ये भाले लुभति तिलकं केसरयुतं

तथाप्येतत्स्तोत्रं तव भवतु सौभाग्यसुभमा ॥ ८५ ॥

माँ! अनेक विद्वानों ने आपकी स्तुति, स्त्रोत रचना की हैं । ये सभी स्तुतियाँ स्वर्ण, चाँदी आदि के आभूषणों के समान आपको प्रिय हैं । जैसे सुन्दर मस्तक पर केशर का तिलक शोभायमान होता है वैसे ही मेरे द्वारा रचित यह स्त्रोत आपको सौभाग्य की शोभा बढ़ाने वाले तिलक के समान आपको प्रिय होंगे ।

भाव - मेरा यह स्तोत्र स्वर्ण रजत आभूषण तो नहीं है पर आपके सौभाग्य को बार चाँद लगाने वाले तिलक (माङ्ग)के समान आपको प्रिय होंगे ।

यतुर्वैदस्साङ्गैरुपनिषदि वा ब्राह्मणपटैः

पुराणैरारण्यैर्गृहकथनवार्तास्तवरवैः ।

पुरावृत्ताभ्यानैस्तवनरचना या तव कृता

मया तत्तत्स्तोत्रं मनसि कथितं नन्दतु शिवे ! ॥ ८६ ॥

हे माँ! साङ्ग चारों वेदों के द्वारा, उपनिषद में, ब्राह्मण ग्रन्थों के द्वारा पुराण-आरण्यक या गृह सूत्रों के द्वारा प्राचीन आभ्यानों के द्वारा जो स्तोत्र की रचना आपकी सेवा में हुई है, मैं उन्हीं स्तुतियों को मानसिक रूप से आपके लिये कलता हूँ, आप मुझ पर प्रसन्न हो जाओ ।

भाव - इस स्तोत्र से आपको पुरातन समस्त स्तोत्रों का भी भाव प्राप्त हो ।

यदङ्गिन्या लेभं यदपि मनसा चिन्तितवचः

यदुक्तानुक्तं वापि विवरणमम्भाविषयजम् ।

यदत्रक्षीणं तद् मम भवतु सौम्यं तव शिवे !

ભવાનિ ! ત્વાં સ્તોતું પ્રભવતુ સદા મે સ્તુતિરિયમ્ ॥ ૯૭ ॥

હે ભવાનિ ! જો મેરે મન મેં સોચા હુઆ તથા લેખની સે લિખા હુઆ હૈ । આપકે વિષય મેં કહા યા ન કહા હુઆ વિવરણ ઇસ સ્તોત્ર મેં હૈ । ઉસમેં યદિ ન્યૂનતા હૈ તો વહ મેરે કારણ હૈ ઔર યદિ વિશેષતા હૈ તો વહ આપકી કૃપા કે કારણ હૈ । ફિર ભી મેરી યહ સ્તુતિ સદૈવ આપકો પ્રસન્નતા દેને વાલી હોવે ।

ભાવ - મેરે સ્તોત્ર સે આપ સર્વદા પ્રસન્ન હો ।

ન રમ્યં સૌન્દર્ય લલિતપદબન્ધં ન વિહિતં

ન સામ્યં શબ્દાનાં ન મધુરસવૃત્તૈર્લયયુતમ્ ।

ઇયં સૂનોરમ્બાં પ્રતિ વિકસિતસ્નેહકમલં

સદા ભાવાધિક્યં હિ સકલમભાવં વિજયતે ॥ ૯૮ ॥

ન ઇસમેં રમણીય સૌન્દર્ય હૈ, ન લલિત પદોં કા બન્ધન હૈ । ન શબ્દોં કી સમાનતા હૈ ઔર ન મધુર રસ વ છન્દોં કી લય ઇસમેં હૈ । યહ સ્તોત્ર પુત્ર કા માં કે પ્રતિ વિકસિત પ્રેમ કા કમલ હૈ । ક્યોહિ ભાવ કી અધિકતા સભી અભાવોં પર વિજય પ્રદ હોતી હૈ ।

ભાવ - ઇસમેં કમિયાં રહને પર ભી યહ મન કે ભાવોં સે ભરપૂર હૈ । યહી ઇસકી વિજય પ્રશસ્તિ હૈ ।

મમેમા મા મા મા મમ મમ મમામા મમિમ મા:

મમામામં મે મેડમમ મમ મમામૂમિમમુમે ।

મિમે મામી મામૂમમમમમામીમ મમ મે !

મામામાં મીમામોડમુમમુમમામા મમિમમોમ્ ॥ ૯૯ ॥

મમેમા મા મા મા મમ મમ મમામા: મમિમ મા: ૧

મમ ઇમા: મા: મા મા: મમ મમ મમ અમા: મમિમ મા: ।

મમ = મેરી મમ = અપની

ઇમા: = યે

મા: = માતાએ મમ +અમા: =અહફાર

પૂર્ણ ઇન્દ્રિયોં સે યુક્ત (હમ)

મમ = કેવલ મેરી હી

મા: = માતાએ

મા = નહીં હૈ મા: = માં તક

મા = નહીં

મમિમ = નહીં પહુંચ સકે ।

વ્યાકરણ - મમિમ મા માને લિટ ઉ. પુ. બહુ ।

ભાવ - ચલ આદિશક્તિ વિશ્વમાતા હૈ, જબ તક હમ અહં આદિ પાશગ્રસ્ત હૈ તબ તક ઇનકા પાર પાના અસમ્ભવ હૈ । (આદરાર્થ બહુવચનાન્ત પ્રયોગ હૈ)

મમામામં મે મેડમમ મમ મમામૂમિમમુમે ર
મમ અમ આમં મે! મે અમમ મમ મં આ અમૂં ઇમં ઉમે ।

મે! =હે માँ

હે ઉમે! = હે ઉમા દેવી

અમમ = સરલતાપૂર્વક (બિના કષ્ટ દિએ)

મમ = મેરે

ઇમં = ઇસ (કો)

આમં = રોગ કો (ભવબન્ધન કો)

આ = સર્વવ્યાપક

અમૂં = ઇસ કો

મમ-મં = મમતા રૂપી ઝૂઠી ખુશી કો

મે = મેરે હિતાર્થ

અમ = નષ્ટ કર દો ।

વ્યાકરણ અમ = અં ખાદને -લોટ મ. પુ: એક ।

ભાવ -હે માँ મેરે સમસ્ત દુર્ગુણોં (ક્રોધ - મમતા - ભવાદિ રોગ) કો સરલતાપૂર્વક દૂર કર દો ।

મિમે મામી મામૂમમમમમામીમ મમ મા । ૩

મિમે મામી માં ઊં અમં અમમં આમીમ મમ મા ।

મામી = મેરી માં =માँ કો

ઊં = વ્યાકુલતા પૂર્વક મિમે = પુકારતા હૂँ

મમ મે! = મેરી માँ! અમં =મુઝ દાસ કી ઓર

અમમં =વૈરાગી કી ઓર આમીમ = આ જાઓ

વ્યાકરણ - મિમે = માઁ શબ્દે માને ચ જુહો. આત્મે. લટ્. ઉ. એ ।

આમીમ = આ+મીં ગતૌ-ભવા. પરસ્મૈ. લોટ મ. એ ।

ભાવ - હે માँ! મુઝ વિરક્ત કી પુકાર સુનો ઓર મેરે ઊપર કૃપા કરો ।

મમામાં મીમામોડમુમમુમમામા મમિમમોં ૪

મમ અમાં મીમામ: અમું અમું ઉં અમા મા: મં ઇમં ઓં

ઇમં = ઇસ

મં = ચિદાનન્દ (કો)

અમું = ઇસ

ઉં = અવ્યય (જિસકા કોઈ વ્યય નહીં હે પૂર્ણ બ્રહ્મ કો)

ઐં = ઐં કાર કો

મમ = મેરી, અમું = ઉસ

અમાં = અસીમિત માં કે રૂપ મેં

અમા મા: = બ્રહ્મા-વિષ્ણુ-શિવ કે સાથ

મીમામ: = આહ્વાન કરતે હૈ ।

વ્યાકરણ = અમા = સહ, મા: (મશ્વ મશ્વ મશ્વ = મા:)

મીમામ: = મીં - ભવા લટ્ ઉ. પુ. બહુ ।

ભાવ - વહ માં હી પરબ્રહ્મ ઓઠ્ઠાર હૈ હમ ત્રિદેવોં સહિત ઉસકા ગુણગાન કરતે હૈ ।

પ્રસન્નાત્મારામો વિમલમનસા ભક્તિભરિતઃ

સુમધ્વાનન્દેનોપહરતિ ગિરા શ્લોકશતકમ્ ।

વિનાવ્યક્તાધાત્રી સ્મૃણકથનાત્પૂર્વમતિદા

યશશ્રીર્વચસ્વં સુતયુવતિમોક્ષં દિશતિ તમ્ ॥ ૧૦૦ ॥

જો વ્યક્તિ પ્રસન્ન હોકર નિર્મલ મન સે ભક્તિ ભાવ પૂર્વક ઇન સૌ શ્લોકોં કા ઉપહાર માં કો દેતા હૈ (અર્થાત્ ગાયન કરતા હૈ) બિના કહે હી સમજને વાલી માં લલિતામ્બા, ઇચ્છા વ્યક્ત કરને સે પહલે હી સ્તુતિ કર્તા કો યશ લક્ષ્મી પદ પુત્ર -સ્ત્રી આદિ ભૌતિક સુખ ઔર મોક્ષ પદ કો પ્રદાન કરતી હૈ ।

ભાવ - માં અન્તર્યામી હૈ । વહ ભક્ત કા યોગક્ષેમ કા ધ્યાન રખતી હૈ ।

પિતા જોગીરામઃ યુગલમથ લીલાવતિવરા

ભવે યોગીરાજાવતરમથ લીલાવતિયુતમ્ ।

મહદ્વાવાગ્નાવાપિ ગુરુજયરામો હિમકરઃ

દદન્દીક્ષાદાનં કનકમકરોદ્ધાલકનકમ્ ॥ ૧૦૧ ॥

મેરે પિતા જોગી રામ વ માતા લીલાવતી માનોં યોગીરાજ (સદાશિવ) એવં લીલાવતી (લલિતામ્બા)કા હી પ્રતિરૂપ હૈ । ઔર સંસાર રૂપી અગ્નિ કી પીડાં સે મુક્તિ દિલાને વાલે ચન્દ્રમા કે સમાન પૂજ્ય સદ્ગુરુદેવ આચાર્ય શ્રી જયરામ જી મહારાજ ધન્ય હૈ જિન્હોને મન્ત્ર દીક્ષા દેકર મુઝ ગુણહીન બાલક કો તેજ સે પરિપૂર્ણ કર દિયા ।

ભાવ - કનક (ઢાક વૃક્ષ)સે સ્વર્ણ મેં પરિવર્તિત કર દિયા ।

ઇતિ શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર શાસ્ત્રિણા વિરચિતં શ્રીલલિતાશતકં સમ્પૂર્ણમ્ ।

With permission from the

Author Dr. Krishnachandra Shastri

Editor Shrimati Kusum Shastri

Copyright Shrimati Kusum Shastri

Proofread by Brahatha Mohan

Shri Lalitamba Shatakam or Shakti Mahimna Stotram

pdf was typeset on August 8, 2026

Please send corrections to sanskrit@cheerful.com

